

ספרים

היוצאים לאור

על-ידי

חברת מקיצי נרדמים

תשפ"ג

שנת קס"א לייסוד החברה ושנת צ' להעברתה לארץ ישראל

ראשי החברה

הוועד הפועל בישראל

שולמית אליצור
יושבת ראש

משה אידל
חגי בן-שמאי
אבישי בר-אשר
אברהם גרוסמן
יעקב זוסמן
אהרן ממן
שמחה עמנואל
מרדכי עקיבא פרידמן
פנחס רוט
קטרינה ריגו
יהודה צבי שטמפפר

עמוס גאולה
מזכיר כבוד

חברי כבוד

ירחמיאל (רוברט) ברודי, ירושלים	חיים סלוביץ'יק, ניו-יורק
נחמן דנציג, ניו-יורק	יוסף ינון (פנטון), ירושלים
חנה טורניאנסקי, ירושלים	א' דב פרידברג, טורונטו
מנחם כהנא, ירושלים	שלמה קלמן רייף, קיימברידג'
שניאור זלמן ליימן, ניו-יורק	בנימין ריצ'לר, ירושלים
ראובן שמחה שטיינר, ניו-יורק	

קבץ על יד

כט (לט)

קבץ על יד

דברים שבכתב היוצאים לאור בפעם הראשונה

סדרה חדשה ספר כט (לט)

הוצאת מקיצי נרדמים
ירושלים תשפ"ג

ספר זה יוצא לאור בסיוע
קרן הרב דוד משה ועמליה רוזן
קבץ על יד מופיע באופן קבוע אחת לשנה. כתב העת מקיים שיפוט עמיתים.

הפצה: הוצאת מאגנס, 02-6586659
sales.israel@magnespess.co.il

ISSN 0334-1313

©

כל הזכויות שמורות לחברת מקיצי נרדמים

עריכת לשון: שרה כהן

עיצוב גרפי: אירית נחום

נדפס בישראל

דפוס אורדע בע"מ

Printed in Israel

ספר זה מוקדש לעילוי נשמת חברינו

מלאכי בית אריה

אהרן דותן

שמואל סירא

מנחם חיים שמלצר

שהלכו לעולמם בין קובץ לקובץ

מר שמעון חן
בעל דפוס גרפית
ליווה בעשור האחרון את ההוצאה לאור
של ספרי מקיצי נרדמים
בטוב טעם ודעת
יהי זכרו ברוך

תוכן העניינים

1	ממסורה לשיר ומשיר למסורה: על 'אוהל מכוון בנייניי' של רב סעדיה גאון יוצא לאור על ידי עמרי לבנת
39	קובץ הלכות מגניזת גרמניה – מאוצרות הקטלוג החדש של קטעי כריכות בגרמניה יוצא לאור על ידי שמחה עמנואל
59	קדש קדשים – מהדורה ביקורתית בצירוף מבוא והערות יוצאת לאור על ידי אמיר בועז
213	'שאלות לחכמי ארץ ישראל': איגרת שאלות בקבלה מאמצע המאה השש עשרה יוצאת לאור על ידי נועם לב-אל

רשימת המשתתפים בכרך זה

אמיר בועז, מוסמך החוג למדע הדתות, האוניברסיטה העברית בירושלים
amir.boas@mail.huji.ac.il

נועם לב-אל, תלמיד מחקר, החוג למחשבת ישראל, האוניברסיטה העברית
בירושלים
noam131189@gmail.com

עמרי לבנת, תלמיד מחקר, בית הספר למדעי התרבות, אוניברסיטת תל-אביב
omrilivnat@gmail.com

פרופ' שמחה עמנואל, החוג לתלמוד, האוניברסיטה העברית בירושלים
simcha.emanuel@mail.huji.ac.il

ממסורה לשיר ומשיר למסורה:
על 'אוהל מכון בנייני' של רב סעדיה גאון

יוצא לאור על ידי עמרי לבנת

מבוא

בין שפע תחומי היצירה שבהם עסק, רב סעדיה גאון שלח ידו גם בכתיבת שירה. רוב שיריו הם פיוטים המעטרים את התפילה, אך לצד מאות שירי קודש שחיבר מצויים שירים בודדים שאינם ליטורגיים.¹ אחד מהם הוא השיר הפותח במילים 'אוהל מכוון בנייני', אשר ידוע גם בכינוי 'שיר האותיות'. זהו שיר יוצא דופן בנוף שיריו של רס"ג, ואף בנוף השירה העברית בימי הביניים בכלל. למעשה, אין זה שיר בלבד, אלא גם צופן של מספרים; על פי המעתיקים הקדומים והחוקרים המודרניים, רב סעדיה גאון הצפין במילות השיר הזה באמצעות שיטה מיוחדת את מספר ההופעות של כל אחת מאותיות האלפבית בתנ"ך, כלומר כמה פעמים מופיעה בתנ"ך האות אל"ף, כמה בי"ת וכן הלאה עד תי"ו.

* מאמר זה מבוסס על עבודת מוסמך שכתבתי בהנחיית ד"ר אריאל זינדר בחוג לספרות באוניברסיטת תל אביב. אני מודה מקרב לב למורי ד"ר זינדר על הדרכתו הנדיבה ועל עצותיו הטובות. תודות שלוחות לפרופ' שולמית אליצור, לפרופ' טובה בארי, לפרופ' ירחמיאל ברודי, לד"ר גיא רון גלבע, לפרופ' יוסף עופר ולקריין האנונימי מטעם כתב העת, שקראו בטיוטות המאמר והעירו הערות מועילות. פרופ' אליצור אף סייעה בכיור השיר החידתי ותיקנה שגיאות רבות. תודה גם לאורי בן שלום, רועי וילנאי, גור מאיר, שני פוקר, אורין רוזנר ויהונתן שמילוביץ, שעזרו רבות בעצה ובמחשבה. רועי וילנאי ויהונתן שמילוביץ סייעו גם בכתיבת קוד הסופר את האותיות בתנ"ך (על כך בסעיף ב ובנספח למאמר).

1 שירים שאינם ליטורגיים כמעט ולא מוכרים לנו מתקופתו של רס"ג או לפני כן, ומשום כך כל שיר כזה הוא רב עניין וחשיבות לבחינת תולדותיה של השירה העברית הקדומה. כיום מוכרים רק שלושה שירי חול מאת רס"ג: 'אוהל מכוון בנייני' (שבו אעסוק בהרחבה במאמר זה) ושני שירי פולמוס אשר הגיעו לידינו במקוטע, הידועים בשמות 'אשא משלי' ו'תשובות לחייו הבלכ'י'. הקטע המשמעותי ביותר מ'אשא משלי' פורסם בידי בנימין מנשה לוי, אשא משלי לרב סעדיה גאון, ירושלים תרצ"ב. מאז פרסום זה התגלו קטעים נוספים מן היצירה. לגילוי העדכני ביותר ראו שולמית אליצור, 'להשלמת שני השערים הראשונים בספר "אשא משלי" לרב סעדיה גאון', תרביץ, פ (תשע"ב), עמ' 231–240. לעיון בלשון היצירה, תוך התמקדות בחטיבה החותמת אותה, ראו Wout Jac. van Bekkum and Naoya Katsumata, 'Importance of Saadia Gaon's Poetry for the Construction of a Dictionary of Early Medieval Piyut: The Example of Essa Meshali', *Journal of Semitic Studies*, LVI Israel (2011), pp. 145–165. את התשובות לחייו הבלכ'י פרסם לראשונה ישראל דוידון *Davidson, Saadia's Polemic Against Hiwi Al-Balkhi: a Fragment*, New York 1915, ובעקבותיו גם שמואל אברהם פוזנסקי, תשובות רב סעדיה גאון על שאלות חייו הבלכ'י, ורשה תרע"ו. לגילוי העדכני ביותר ראו חיים שירמן, שירים חדשים מן הגניזה, ירושלים תשכ"ו, עמ' 31–41. לשירי מהשגותיו המקוריות של חייו ראו עזרא פליישר, 'שירי מהשגותיו של חייו הבלכ'י על סיפורי המקרא', תרביץ, נא (תשמ"ב), עמ' 49–57. על שירת חול טרום-סעדיאנית ראו עוד בסעיף ח.

'אוהל מכון בנייני' זכה לאריכות ימים ונפוץ ממערב אירופה ועד תימן. העתקות שלו נמצאו בכמה כתבי גניזה, בחיבורים שונים בתחום הלשון, בחטיבות המסורה הנספחות לספרי תנ"ך ובחיבורים נוספים. השיר התפרסם גם בזכות אגדה עממית העוסקת בו, אשר תועדה לראשונה ב'שם הגדולים' מאת הרב חיד"א, והתגלגלה לימים לידיהם של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי ושי' עגנון. זאת האגדה, כפי שעגנון ניסחה ב'ספר סופר וסיפור':²

פעם אחת שאל הגאון רב סעדיה דרך בדיחה לחייט אחד, כמה תפירות תפרת היום. השיבו החייט, יאמר לי מעלתו כמה אותיות יש בתורה. נצטער הגאון מאוד שלא ידע להשיבו, שמימיו לא שאלו אדם דבר שלא ידע להשיב עליו. עמד הגאון בצערו כמה ימים ולא ידע לכיין המנין. השביע בשם ובא מלאך וגילה לו. מתוך שמחה ישב וחיבר את השיר.

כל החוקרים שדנו בשירו של רס"ג בעשרות השנים האחרונות היו תמימי דעים באשר לייעודו המקורי ולנסיבות חיבורו. הם סברו שרוב סעדיה גאון חיבר את שירו למטרות לימודיות, וליתר דיוק, כדי לסייע בשינון מספר ההופעות של אותיות האלפבית בתנ"ך. החוקרים הניחו שרס"ג לא ספר את האותיות בכוחות עצמו, אלא הסתמך על ספירה קודמת שביצעו בעלי המסורה, ולדעתם כל תפקידו של רס"ג היה להצפין את המספרים שספרו המסרנים בתוך שיר המקל על הלימוד והשינון.³

הדיון המחקרי בשירו של רס"ג התבצע עד כה בהיעדר מהדורה מדויקת. המהדורה המעודכנת ביותר שלרשותנו פורסמה בידי זיגפריד שטיין בשנת 1943, ומפאת דוחק מלחמת העולם השנייה, שטיין לא יכול היה לבסס את מהדורתו על כתבי יד שמקורם בגניזה הקהירית.⁴ מעט אחרי הופעת המהדורה מנחם זולאי הקדיש לה מאמר ביקורת

2 שמואל יוסף עגנון, ספר סופר וסיפור: סיפורים על סופרים ועל ספרים, ירושלים תש"ס, עמ' 130-131. השו"ע עם מנחם מנדל קרנגיל (מהדיר), שם הגדולים השלם להגאון מרן חיים יוסף דוד אזולאי, ניו יורק תשי"ח, א, עמ' 162, וכן עם מיכה יוסף בן גוריון ברדיצ'בסקי, ממקור ישראל: מעשיות וסיפורי-עם, בעריכת עמנואל בן-גוריון, תל אביב תשכ"ו, עמ' רמט סימן שצא.

3 למחקר היסוד על שיר זה ראו מנחם זולאי, 'מה מקורו של רס"ג בשיר האותיות', מלילה, ב (1946), עמ' 162-170 (= הנ"ל, האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ד, עמ' רפ-רפח). עיקרי דבריו של זולאי יוצגו בסעיף א. בעקבות זולאי הלכו חוקרים רבים של המסורה, של רס"ג ושל שירת ימי הביניים. ראו למשל ישראל ייבין, המסורה למקרא, ירושלים תשס"ג, עמ' 65; ירחמיאל ברודי, רב סעדיה גאון, ירושלים תשס"ז, עמ' 126-127; יוסף טובי, קירוב ודחייה: יחסי השירה העברית והשירה הערבית בימי הביניים, חיפה תש"ס, עמ' 43-45 ועוד.

4 Siegfried Stein, 'Saadya's Piyyut on the Alphabet', in: Erwin I. J. Rosenthal (ed.), *Saadya Studies*, Manchester 1943, pp. 206-226. מהדורת שטיין מבוססת בעיקר על ספרים בכתובת יד, על דפוסים ישנים ועל מחקרים פילולוגיים קודמים.

קצר, ופרסם בו כמה עדי נוסח של השיר מן הגניזה.⁵ לרשותו של זולאי עמדו אומנם כתבי יד חשובים, אך הם לא הספיקו להכנת מהדורה מתוקנת לשירו של רס"ג. במהלך עשרות השנים האחרונות קוטלגו במפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר כתבי יד חדשים אשר זורעים אור על נוסחו הקדום של 'אוהל מכון בנייני', והם עומדים ביסוד המהדורה המופיעה במאמר זה. זוהי המהדורה הראשונה של השיר המבוססת לכל אורכה על כתבי יד מן הגניזה הקהירית, והראשונה הכוללת ביאור עברי מלא. מתברר שבמקרה של 'אוהל מכון בנייני' חשיבותה של מהדורה מדויקת היא קריטית. כפי שיוסבר בהמשך, בחינה ביקורתית של נוסח השיר חושפת כמה ממצאים מפליאים, שלאורם אין עוד לראות ב'אוהל מכון בנייני' שיר לימודי המבוסס על ספירת אותיות של בעלי המסורה.

למאמר זה שני חלקים: מבוא ומהדורה. בראשית המבוא אציג את תולדות מחקר השיר מהמאה ה-16 ועד ימינו, ואחרי כן אנסה להפריך את הדעה המקובלת כבר שנים רבות, אשר לפיה רס"ג חיבר את שירו לצרכים לימודיים. לאחר מכן אחשוף קשר בין שירו של רס"ג לבין חיבור מסורה מיוחד אשר עושה שימוש בשיטות הצפנה. שיטות הצפנה של חיבור המסורה הזה דומות מאוד לאלו של 'אוהל מכון בנייני', ואטען שרס"ג הכיר את חיבור המסורה, למד את שיטות הצפנה שלו וחיבר על פיהן את שירו. אך אטען, שבחברו את 'אוהל מכון בנייני' רס"ג לא התעניין במסירה מדויקת של מנייני האותיות, אלא השתמש בשיטות של בעלי המסורה כדי לשרת מטרת אחרת לגמרי – פואטיות או אסתטיות.

החידושים העיקריים במאמר זה נעוצים בהפרכת הסברה המחקרית הרווחת, בהצגת מקור ההשראה של רס"ג ובהעמדת מהדורה מוערת לשיר. אלו הם חידושים משמעותיים והכרחיים לכל מחקר עתידי המתיחס ל'אוהל מכון בנייני', אך יש להודות שהם אינם מספקים תשובות מלאות ובטוחות למגוון השאלות ההיסטוריות שהשיר מעלה. למרבה הצער, המקורות העומדים לרשותנו אינם מאפשרים לקבוע מסמרות באשר לנסיבות החיבור המקוריות של השיר הייחודי הזה, ובהיעדר מקורות חדשים, ייתכן שלא נוכל לשחזר אותן במלואן. אף על פי כן, אציע בזהירות שרס"ג חיבר את 'אוהל מכון בנייני' כשיר חול מחוסר פונקציה מוגדרת, שיר שהוא בראש ובראשונה תרגיל פואטי מרהיב שמותח עד לקצה את דגמי הכתיבה של המסורה ושל הפיוט.

[א]

שירנו נדפס לראשונה בספר 'מסורת המסורת' (1538) מאת אליהו בחור. בחור כתב שבעלי המסורה ספרו את מספר ההיקריות של כל אות ואות בתנ"ך, ושספירתם

5 ראו זולאי, מה מקורו (לעיל, הערה 3).

היותה בסיס לשיר הפותח במילים 'אוהל מכון בנייני'.⁶ הוא אף הסביר כיצד השיר מצפין את מנייני האותיות, כפי שגם מוסבר בחלק מכתבי היד שהגיעו לידינו. אלו הם דבריו, בפרפרזה:⁷

אָהֶל מְכוֹן בְּנֵינִי / שְׁשָׁם עָלוּ זְקֵנִי
הֶקְהֵל עַשׂ קָרְבָּנִי / וּלְזַבַּח תּוֹדָה בָּאוּ בְּנֵי

בְּנֵי לֹא חוֹבְרִים / רְגָמְתָם יֶאֱסְפוּ חֲבָרִים
בְּנֵימָן וּסְגָנִים דּוֹבְרִים / פָּתַח הַשָּׁנִי גְבוּרִים

כמקובל בשירה העברית בת התקופה, כל הסטרופות בשיר מבוססות על ארבעה טורים שנחרזים באותו התָרְזוּ. מטעמי נוחות, כל צמד טורים יודפס מעתה ואילך בשורה אחת. הסטרופה הראשונה בשיר פותחת באות אל"ף ('אוהל'), והיא מונה אפוא את מספר ההופעות של האות אל"ף בתנ"ך. המניין עצמו מופיע בגימטרייה שיוצרות האותיות הראשונות של מילות השורה הראשונה. בצירוף האותיות מתקבל הסימן מבשע"ז, ושווי הגימטרי הוא 42,377 (מ"ב – 42, שע"ז – 377). מכאן נובע, שלפי הסטרופה האות אל"ף מופיעה בתנ"ך 42,377 פעמים.

אך אין זה סוף פסוק. המילים הראשונות של טורי השורה השנייה ('הקהל', ו'לזבח') רומזות לפסוקים מקראיים ספציפיים שכוללים בלשונם מספרים. המילה 'הקהל' רומזת לנחמיה ז, סו ('כָּל הַקְּהָל כְּאֶחָד אָרְבַּע רְבּוּא אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשָׁשִׁים', פסוק הכולל את המספר 42,360), והמילה 'לזבח' רומזת לבמדבר ז, יז ('וּלְזַבַּח הַשְּׁלָמִים בְּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתוּדִים חֲמִשָּׁה כִּבְשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה', פסוק הכולל ארבעה מספרים, וסכומם 17). כאשר סוכמים את המספרים המופיעים בשני הפסוקים (42,360 + 17) מקבלים את המספר 42,377, בדיוק זה שהופיע בגימטרייה בשורה הקודמת.

הסטרופה הראשונה של השיר משתרשרת במילה 'בני' לסטרופה השנייה שלו, המצפינה באתה השיטה את מניין ההופעות של האות בי"ת בתנ"ך. לפי הסטרופה הזאת, האות בי"ת מופיעה בתנ"ך 38,218 (לחרי"ח) פעמים, והרמזים למספר הם

6 'ועוד מצאנו שמנו [בעלי המסורה] מספר כל אות ואות של כל העשרים וארבעה [ספרי המקרא], ומצאו מספר האלפין מ"ב אלפין שע"ז, ומספר הבית ל"ח אלפין רי"ח ומספר הגימל כ"ט אלפין תקל"ז, וכן כל אות ואות, וכבר נעשה על זה חרוז יפה מתחיל "אהל מכון בנייני" וכו'. כריסטיאן דוד גינצבורג (מהדיר), ספר מסורת המסורת חברו ר' אליהו ... בר אשר הלוי האשכנזי, לונדון תרכ"ז, עמ' 186. ההשלמות בסוגריים המרובעים שלי.

7 עמ' 270–271. קטע מתוך ספרו של אליהו בחור הועתק ידנית בכתב יד מאוסף פירקוביץ' שקוטלג אך לאחרונה (הספרייה הלאומית הרוסית, Yevr. II A 146/1, דפים 39–42). זהו כתב יד אקלקטי, ולפי הקולופונים הפזורים בו נראה שהועתק באמצע המאה ה-17 לכל המוקדם). משום איחורו של כתב היד ותלותו בספרו של אליהו בחור, הוא לא נכלל במהדורת השיר. אני מודה לד"ר שרה כהן שהפנתה אותי אליו.

'בנימין' (רמז לבמדבר א, לז) ו'פחת השני' (רמז לנחמיה ז, יא).⁸ הסטרופה השנייה משתרשת במילה 'גבורים' לסטרופה השלישית, וכך ממשיך השיר ברצף ובאותה השיטה מאל"ף ועד תי"ו.

אליהו בחור עסק גם בשאלת המחבר של 'אוהל מכון בניני'. כך הוא כתב: 'אומרים כי ר' סעדיה הגאון חברהו, ונראין הדברים אמת, כי כן נמצאים בו מלות חמורות וזרות מאוד, אשר לא מבני ישראל המה, וכדמותן נמצאים ג"כ בספר אמונות שחבר ז"ל.⁹ ייחוס השיר לרס"ג היה מקובל לאורך דורות רבים, אך במהלך המאה ה-19 היו חוקרים שפקפקו בו. כמה חוקרים בולטים מן התקופה סברו ש'המילים החמורות והזרות' של השיר אינן מתאימות לסגנונו של רס"ג, ומשום כך נטו לייחס את השיר לסעדיה אחר, ר' סעדיה בן יוסף בכור שור, פרשן מקרא צרפתי בן המאה ה-12.¹⁰

הספקות בנוגע למחבר השיר הוסרו באופן הדרגתי מסוף המאה ה-19 ואילך. בשנת 1871 יוסף דרנבורג פרסם את השיר על פי כתב יד תימני שהועתק במאה ה-14, ובפרסומו טען שלא סביר ששיר שחובר בצרפת במאה ה-12 הגיע תימנה מהר כל כך.¹¹ טענתו של דרנבורג זכתה לחיזוק משמעותי עם גילוי הגניזה הקהירית. בשנת 1903 פרסם שלמה זלמן שכטר לראשונה קטע גניזה קדום ובו העתקה של השיר, ובכותרת כתב היד מצוין במפורש כי מחבר השיר הוא רב סעדיה גאון.¹² מאז פרסומו של שכטר ייחוס השיר לרס"ג נעשה רווח במחקר,¹³ ועם השנים התקבל כעובדה שאין חולקים עליה. גם כיום, כשלפנינו כתבי יד קדומים נוספים של השיר, אין סיבה לפקפק בייחוס השיר, וכפי שעוד יוסבר בהמשך, לשון השיר וסגנונו מעידים בבירור על כך שמחברו הוא רב סעדיה גאון.¹⁴

8 על הרמז 'פחת השני' ראו בסעיף ט.

9 גינצבורג, מסורת המסורת לאליהו בחור (לעיל, הערה 6), עמ' 186.

10 ראו למשל שם, בהערותיו של גינצבורג על דברי אליהו בחור. לפי שטיין, גם יהודה ליב דוקס ויום טוב ליפמן צונץ נטו לייחס את השיר לר' סעדיה בן יוסף בכור שור, וראו שטיין, אלפבית (לעיל, הערה 4), עמ' 207.

11 ראו שם. לפרסומו של דרנבורג ראו Joseph Derenbourg, *Manuel du lecteur, d'un auteur* *inconnu: publié d'après un manuscrit venu du Yémen et accompagné de notes*, Paris 1871, pp. 139-149.

12 Solomon Schechter, *Saadyana: Geniza Fragments of Writings of R. Saadya Gaon and Others*, Cambridge 1903, pp. 52-53. כתב יד זה (קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S 8.235) הוא מקור נ במהדורתו.

13 שטיין וזולאי קיבלו את ייחוס השיר לרס"ג כעניין מובן מאליהו, וכך גם כל החוקרים שבאו בעקבותיהם (לפירוט חלקי של אותם חוקרים ראו לעיל, הערה 3). יוצא דופן בולט הוא דוידון, וראו באוצר השירה והפיוט, א, 1685. אף על פי שדוידון הכיר את פרסומיהם של דרנבורג ושכטר, עדיין סבר שבעל השיר הוא ר' סעדיה בן יוסף בכור שור.

14 ראו על כך בסעיף ט.

המהדורה האחרונה של השיר פורסמה כאמור בשנת 1943 בידי זיגפריד שטיין, שאף הוסיף לשיר מבוא קצר, תרגום אנגלי ושפע של הערות מבארות. לאור עדי הנוסח שעמדו לרשותו, שטיין הציג את שירנו בנוסח הכולל 30 סטרופות: 27 כנגד כל האותיות כולל סופיות, ועוד שלוש סטרופות עודפות המשולבות ברצף השיר, אשר פותחות באותיות דל"ת, רי"ש ותי"ו. לפי שטיין, הסטרופות העודפות אינן מצפינות מספרים כיתר הסטרופות בשיר, ומשמשות כמעין מילוי סתמי.¹⁵

כארבע שנים לאחר הופעת המהדורה מנחם זולאי ביקר אותה במאמר, והעיר כמה הערות חשובות על נוסח השיר וביאורו בהסתמך על כתיב יד מן הגניזה.¹⁶ בנייני נוסח קלים הצליח זולאי לחשוף את העובדה שכל הסטרופות של 'אוהל מכון בנייני' בנויות על פי אותה שיטת הצפנה, ושלמעשה אין בשיר שום סטרופה המשמשת כמילוי. לדעת זולאי, בנוסחו המקורי השיר כלל 30 סטרופות: 27 כנגד כל האותיות כולל מנצפ"ך, ועוד שלוש סטרופות נוספות המשולבות ברצף השיר אשר פותחות באותיות דל"ת, שי"ן (!) ותי"ו. זולאי הציע ששלוש האותיות הללו נספרו פעמיים על שום כפל ההגיות שלהן: דל"ת ותי"ו על שום הגייתן הדגושה והרפה, ושי"ן על שום הגייתה הימנית והשמאלית.¹⁷

ואולם מטרתו העיקרית של זולאי לא הייתה לבקר את מהדורת שטיין, אלא להעלות שאלה חשובה שלא נידונה במחקר בהעמקה מספקת לפני כן, והיא כיצד רס"ג ידע כמה פעמים כל אות מופיעה בתנ"ך? זולאי הניח שלא ייתכן שאדם רב עשייה כרס"ג הטריח את עצמו במלאכה הארוכה והמפרכת של ספירת כל האותיות בתנ"ך, ועל כן סבר (כפי שכתב גם אליהו בחור בשעתו) שרס"ג הסתמך על ספירה קודמת שביצעו בעלי המסורה. זולאי אף איתר בגניזה רשימה שלדעתו עמדה לפני רס"ג בחברו את השיר. כך היא מתחילה:¹⁸

עדר אלאחרף [= מנייני האותיות]

[א]

הקהל ולזבה מ"ב שע"ז [42,377]

כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים ושלוש מאות וששים [נחמיה ז, טו]

ולזבה השלמים בקר שנים חמשה ה ה [במדבר ז, יז]

פדלך א מ"ב אלף שע"ז [= סכום אל"ף: מ"ב אלף שע"ז]

15 שטיין, אלפבית (לעיל, הערה 4).

16 זולאי, מה מקורו (לעיל, הערה 3).

17 שם, עמ' 162–163 [= רפ–רפא].

18 שם, עמ' 164–170 [= רפא–רפח]. הרשימה מופיעה במקור ד במהדורת. התוספות והתרגומים שבסוגריים המרובעים שלי. הדף נגמר במילה 'פחת'.

[ב]

בנימין פחת מואב תנינא ל"ח רי"ח [38,218]
 פקודיהם למטה בנימין חמשה ושלשים אלף וארבע מאות [במדבר א, לז]
 בני פחת [מואב לבני ישוע ויואב אלפים ושמנה מאות שמנה עשר, נחמיה ז,
 יא]

הקשר בין הרשימה לבין הסטרופות הראשונות של 'אוהל מכוון בנייני' ברור: בשני הטקסטים מופיעות אותיות (אל"ף, בי"ת), מספר הופעותיהן בתנ"ך (42,377 פעמים; 38,218 פעמים), ושני רמזים לכל מספר, המבוססים על פסוקים שכוללים מספרים (לאות אל"ף: 'הקהל', 'ולזבח'; לאות בי"ת: 'בנימין' פחת השני). הערכים העוקבים ברשימה כוללים גם הם אותיות, מניינים ורמזים לפסוקים, וכולם מקבילים במדויק לאלו ששלובים בשירו של רס"ג. הדמיון בין שני הטקסטים הוביל את זולאי למסקנה שרס"ג הכיר את הרשימה בנוסח כזה או אחר שלה, ושעל בסיסה הוא חיבר את 'אוהל מכוון בנייני'.

מסקנתו של זולאי התקבלה במחקר כמעט ללא מחלוקת, ובהסתמך עליה, חוקרים של המסורה, של שירת ימי הביניים ושל רב סעדיה גאון סברו שרס"ג חיבר את שירו כשיר לימודי המסייע בשינון מידע מדויק של בעלי המסורה.¹⁹ ככל הידוע לי, היחיד שחלק על דעתו של זולאי היה עזרא פליישר, שציין בהערת שוליים כי רשימת מנייני האותיות שזולאי איתר אומנם קשורה לשירו של רס"ג, אך אינה בהכרח קודמת לו. בעוד שזולאי סבר שהרשימה סיפקה לרס"ג את המספרים הנחוצים לחיבור השיר, פליישר הציע שהשיר חובר תחילה, ושמעתיקים מאוחרים חילצו לרשימה את המספרים והפסוקים המשולבים בו.²⁰ הסתייגותו של פליישר, שהופיעה בהערת שוליים במאמר שעוסק בעניין אחר לגמרי, לא הותירה רושם משמעותי במחקר.

[ב]

האם רס"ג אכן ביסס את שירו על הרשימה שזולאי איתר? כדי לנסות להשיב על כך עלינו קודם כול לשאול האם המניינים שמופיעים ברשימה ובשיר מתאמתים מול נוסח המסורה שלפנינו. אם הרשימה שזולאי איתר אכן יצאה מחוגי המסרנים, מתבקש שהמספרים שרשומים בה – וכן אלה המוצפנים בשירו של רס"ג – יתאימו פחות או יותר למספר ההיקריות של האותיות בנוסח המסורה.

19 ראו דוגמאות לעיל, הערה 3.

20 עזרא פליישר, 'לקדמוניות' ספר יצירה: על העדות הקילירית ומסביבה, תרביץ, עא (תשס"ב), עמ' 425 הערה 71.

כדי לבדוק את דיוק המספרים אין מנוס מלספור את כל אותיות התנ"ך מחדש, משימה כמעט בלתי אפשרית בעולם ללא מחשבים, ואין פלא שחוקרים כמו שטיין או זולאי לא ביצעו אותה בעצמם. כיום, כאשר התנ"ך כולו מצוי במרשתת, נוכל לראות במהירות שהמספרים המופיעים ברשימה ובשיר רחוקים מאוד ממספר ההופעות של האותיות בנוסח המסורה. הינה כמה דוגמאות:²¹

האות	הופעותיה בתנ"ך	הופעותיה בתנ"ך לפי ספירת מחשב
א	לפי הרשימה והשיר 42,377 פעמים	של נוסח המסורה 95,680 פעמים
ב	38,218 פעמים	65,208 פעמים
ג	29,537 פעמים	10,076 פעמים

יש לציין שהיחס בין המספרים אינו קבוע. כך למשל במקרה של האות אל"ף המספר שברשימה ובשיר קטן בהרבה מזה שספר המחשב, וההפך הוא הנכון במקרה של האות גימ"ל. עם זאת, המספרים שברשימה ובשיר אינם שרירותיים לגמרי. אותיות שכיחות במיוחד (כמו אהו"י) מקבלות ערך מספרי גבוה יחסית, ואותיות נדירות (כמו האותיות הסופיות) מקבלות ערך נמוך יחסית. אף על פי שמנייני האותיות שברשימה ובשיר יוצרים בינם לבין עצמם יחסים סבירים, אף אחד מהם לא מתאמת עם נוסח המסורה שבידינו.

קשה מאוד להסביר את ההפרשים העצומים בין הספירות. לכאורה, ניתן היה להעלות על הדעת שבעלי המסורה ספרו אותיות מתנ"ך השונה מאוד מזה שעומד לפנינו היום, אך זה לא סביר, מפני שקשה לדמיין שבעלי המסורה ספרו אותיות מתנ"ך שאינו שייך לטיפוס נוסח המסורה.²² אפשרות אחרת היא שבעלי המסורה התרשלו מאוד בספירת המספרים, אך גם זה לא סביר, מפני שקשה להאמין שבעלי מקצוע שעסקו בשימורו המדוקדק של נוסח התנ"ך התרשלו בצורה חמורה כל כך בספירת אותיותיו.

הפערים המספריים מקשים לקבל את הסברה שלפיה רס"ג חיבר את שירו בהסתמך על ספירת אותיות מדויקת, אך אין זה הקושי היחיד. קושי חריף לא פחות מתעורר כאשר עוקבים אחר רמזי הפסוקים המשותפים לרשימה ולשיר. כאמור, הרשימה והשיר רומזים באופן שיטתי לפסוקים שכוללים מספרים, ושסכומם נותן מספר מבוקש. אם נאמץ את דעתו של זולאי, יהיה עלינו להניח שבעלי המסורה עמדו מול רשימת מספרים, כולם גבוהים ובלתי-עגולים, ובדרך פלא, הצליחו למצוא את כל

21 הספירה הממוחשבת התבצעה על פי נוסח התנ"ך שמופיע באתר מכון ממרא. הטבלה המלאה מצורפת בנספח למאמר.

22 על טיפוס המסורה ועל טיפוס נוסח אחרים של התנ"ך ראו יוסף עופר, המסורה למקרא ודרכיה: פרקי מבוא, ירושלים תשפ"ב, עמ' 189–210.

המספרים שחיפשו בצירוף של שני מספרים אחרים המופיעים באורה מקרי בשני פסוקים מקראיים.

ההנחה הזאת כשלעצמה אינה סבירה, שכן המספרים הגבוהים והבלתי-עגולים בתנ"ך אומנם רבים, אך בכל זאת מוגבלים. ואולם הסבירות פוחתת שבעתיים כאשר מבחינים בכך שרמזי הפסוקים ברשימה ובשיר אינם מפנים לתנ"ך באופן נורמלי. רוב הרמזים מפנים לקבוצה קטנה מאוד של פרקים (בעיקר לעזרא ב, לנחמיה ז, ולפרקים הראשונים של ספר במדבר), וזאת בזמן שספרים רבים, אשר כוללים שפע של מספרים, אינם נרמזים ברשימה ובשיר אפילו פעם אחת.²³ נשאלת השאלה: כיצד ייתכן שהמסרנים הצליחו לאתר את רוב המספרים שחיפשו בקבוצה של שישה פרקים מקראיים בלבד?

הבעיה מתחדדת כאשר בוחנים את איכות הרמזים. ראו למשל את המילים 'הקהל' ו'ולזבח', הרומזות ברשימה ובשיר למניין המופעים של האות אל"ף. כפי שראינו, המילה 'הקהל' רומזת לפסוק בנחמיה ז, סו (הכולל את המספר 42,360) והמילה 'ולזבח' רומזת לבמדבר ז, יו. הפסוק האחרון אמור להכיל את המספר 17, אך הוא מופיע בו כסכום של ארבעה מספרים קטנים ('ולזבח השלמים בקר שניים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה', ובסך הכל 17). נשאלת השאלה: אם בעלי המסורה קבעו את הרמז הזה, מדוע רמזו לפסוק שבו המספר 17 מופיע במפורד, ולא לפסוק שבו הוא מופיע בפני עצמו, כמו למשל בבראשית או במלכים ('אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה' [בראשית לו, ב]; 'אחזיהו בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עשרה ליהושפט מלך יהודה', [מלכים א' כב, נב])?

מהעיון ברמזים עולה ששיקולים מסוימים – ספרותיים, לשוניים, אידיאולוגיים או אחרים – הובילו לכך שרמזים פחות יעילים הועדפו על פני רמזים יותר יעילים. אין סיבה להניח ששיקולים כאלו יתערבו בגיבוש של רשימת מסורה, שאמורה להיות מדויקת ויעילה ככל הניתן. לעומת זאת, שיקולים מעין אלו היו עשויים לעניין את רס"ג, שהצטרך לשלב את הרמזים במילות שירו. לאור אי-הדיוק במספרים, ולאור שיטת הרמיזה המוטה, מסתבר שהרשימה שאיתר זולאי לא קדמה לשירו של רס"ג, אלא שהיא מאוחרת לשיר ותלויה בו, כפי שפליישר הציע בשעתו.

23 רשימתו של זולאי הגיעה לידינו במקוטע, אך מן השריד שבידינו עולה בבירור שכל הרמזים המופיעים בה זהים לאלו המשולבים בשיר. ניתן אפוא להקיש מן הרמזים שבשיר על הרמזים החסרים ברשימה. בשיר 30 סטרופות ו-60 רמזים. 13 מתוכם רומזים לעזרא ב, 11 לנחמיה ז ו-11 לבמדבר א, ג, ד, או ז. סך הכול: 35 רמזים רומזים לקבוצה של שישה פרקים בלבד, ששניים מהם מקבילים זה לזה כמעט לגמרי (עזרא ב ונחמיה ז). לעומת זאת, הרשימה והשיר אינם מפנים ולו פעם אחת לספרים ויקרא, דברים, שופטים, יהושע, שמואל א', שמואל ב', מלכים א', מלכים ב', ישעיהו, ירמיהו, ולעוד ספרים שלמים, הכוללים מספרים רבים.

[ג]

המסקנה המסתמנת מתחזקת אם בודקים את מספר הסטרופות של השיר ואת האותיות הפותחות כל סטרופה. כאמור, זולאי סבר שהשיר כלל בנוסחו המקורי 30 סטרופות, 27 כנגד האותיות כולל סופיות, ועוד 3 סטרופות נוספות לאותיות דל"ת, שי"ן ותי"ו, שלכאורה נספרו פעמיים על שום כפל הגיותיהן. ההצעה הזאת אינה מניחה את הדעת, כיוון שאין דרך להסביר מדוע דווקא דל"ת ותי"ו נספרו בשתי סטרופות, ולא בי"ת או גימ"ל, שגם להן הגיות דגושות ורפויות.

יתר על כן, עיון מחודש בכתבי היד של השיר מעלה שהסטרופות הכפולות אינן פותחות בדל"ת, שי"ן ותי"ו כפי ששיחזר זולאי, אלא בגימ"ל (!), רי"ש (!) ותי"ו.²⁴ האותיות הללו אינן קשורות זו לזו בשום קשר לשוני, ואין להניח שבעלי המסורה ספרו דווקא אותן בשתי ספירות נפרדות. באופן מפתיע, כאשר מעמיקים במספרים המוצפנים בסטרופות מגלים חוקיות חשבונית: הסטרופה הראשונה שפותחת בגימ"ל מצפינה את המספר 29,537 והסטרופה השנייה את המספר 14,768 (כלומר: $x \cdot \frac{1}{2}$). הסטרופה הראשונה שפותחת ברי"ש מצפינה את המספר 22,147, והסטרופה השנייה את המספר 44,294 (כלומר: $y \cdot 2$). יחס ההכפלה הזה אינו ניכר בשתי הסטרופות האחרונות של השיר, הפותחות באות תי"ו.

עד כה נחשפו כמה ממצאים מפליאים המתגלים מבחינה ביקורתית של נוסח השיר, של שיטת ההצפנה שלו ושל המספרים המוצפנים בו. כדי להתקדם בחקירה אסכם את הפרטים בקצרה: בנוסחו המקורי 'אוהל מכון בנייני' כלל 30 סטרופות, וכולן מצפינות מספרים באותה שיטה ייחודית. המספרים המוצפנים בשיר אינם מתאמתים עם נוסח המסורה, ולמרות זאת הם יוצרים בינם לבין עצמם יחסים סבירים. לכך מצטרף עניין מוזר: ברצף השיר משולבות שלוש סטרופות כפולות הפותחות באותיות גימ"ל, רי"ש ותי"ו, ושתיים מהן (הפותחות בגימ"ל וברי"ש) קשורות זו לזו בקשר חשבוני. לא

24 שתי הסטרופות הפותחות בגימ"ל מתועדות במקור נ במהדורת. עדות לסטרופה הכפולה של גימ"ל מצויה גם במקור א, שבו המעתיק ציין בכתובת ערבית שגימ"ל נספרה בשיר בשני בתים (הסטרופות עצמן חסרות מחמת קיטוע בכתב היד). שתי הסטרופות הפותחות ברי"ש מתועדות במקור ד, שעמד גם לרשותו של זולאי. במקור זה הסטרופה השנייה מבין השתיים פותחת במילים 'שירה רודף', ולכאורה נדמה שהיא מונה את האות שי"ן, אך כיוון שהמילה 'שירה' משבשת את שיטת ההצפנה, מתברר שהיא תוספת של המעתיק. סביר שהמעתיק הוסיף את המילה 'שירה' כדי לקיים את עיקרון השרשור הנהוג לאורך השיר (אף שעיקרון זה אינו מתקיים בסטרופות הכפולות). על פי כתבי הגניזה, הסטרופות הכפולות של האות גימ"ל פותחות באותה המילה ('גבורים'), וניתן להקיש מכך שגם הסטרופות הכפולות של רי"ש אמורות היו לפתוח באותה המילה ('רודף'). הכפלת המילה 'רודף' נתמכת גם לאור הנוסח שבמקור ד, וגם לאור המקורות זחטיכל. מעניין לראות שבמקורות האירופאים יכל נשמרה הסטרופה הראשונה של רי"ש (והשנייה אבדה), ואילו במקורות התימניים זחט נשמרה הסטרופה השנייה של רי"ש (והראשונה אבדה). על השמטת הסטרופות הכפולות ראו בסעיף ז.

ברור עדיין מה טיבה של הסטרופה האחרונה של השיר, הפותחת בתי"ו. עניין חשוב נוסף קשור בשיטת ההצפנה: פרקים מסוימים נרמזים בשיר שוב ושוב, בעוד שספרים שלמים – כמו שופטים, יהושע, שמואל א', שמואל ב', מלכים א', מלכים ב' ועוד ספרים אחרים, הכוללים מספרים רבים – אינם נרמזים בשיר כלל. ההטיה בשיטת הרמיזה ניכרת גם בהעדפת פסוקים יעילים פחות על פני פסוקים יעילים יותר, כפי שראינו במקרה של 'ולזבח'.

'אוהל מכון בנייני' נדמה ככתב חידה רב פנים, שאומנם קשור באופן כלשהו לענייני מסורה, אך לא ברור כיצד. למרות השאלות הקשות שעומדות על הפרק, כבר בשלב הזה ניתן לדחות את הדעה המקובלת אשר רואה בשירו של רס"ג שיר לימודי המצפין מידע על לשון התנ"ך. זאת, גם משום שהמספרים המוצפנים בשיר לא הגיעו כנראה מחוגי המסרנים, גם משום ששיר כזה לא אמור לכלול בתוכו סטרופות כפולות הקשורות זו לזו בקשרים חשבוניים, וגם משום ששיטת הרמיזה בשיר מעוררת חשדות כבדים, ועוד אעסוק בכך בהרחבה בהמשך.

מוטב אפוא להניח בצד את הדעות הקדומות על 'אוהל מכון בנייני', ולגשת אל הטקסט הזה כלוח חלק. בסעיפים הבאים אנסה לחקור את השיר מזווית חדשה. אנסה לברר מה עמד לנגד עיניו של רס"ג בחברו את השיר, כיצד חיבר אותו הלכה למעשה ולאיוזו תכלית הוא יועד מלכתחילה. בשלב הראשון, אפתח סוגריים רחבים ואציג טקסט שלפי דעתי שימש לרס"ג מודל לחיקוי.

[ד]

הטקסט המוצג כאן הוא פסקת מסורה קצרה המוכרת במחקר, אשר עוסקת במספר הפסוקים במקרא. פסקה זאת אותרה בכמה כתבי יד קדומים ומשובחים של התנ"ך, בין השאר בכ"י לנינגרד הידוע (כ"י סנקט פטרבורג, הספרייה הלאומית הרוסית. Eyr. I B19a, דף 246ב. סימני הפיסוק והתוספות שבסוגריים המרובעים שלי, ע"ל):²⁵

25 פסקה זאת נדפסה אצל כריסטיאן דוד גינצבורג, המסורה על פי כתבי־יד עתיקים, כרך שלישי, נדפס מחדש בירושלים תשל"א, עמ' 322, וכן אצל יצחק בער והרמן לברכט שטראק (מהדירים), דקדוקי הטעמים לרבי אהרן בן משה אשר, נדפס מחדש עם מבוא מאת דוד שמואל לוינגר, ירושלים תש"ל, עמ' 55. לדיון בפסקה זו ובפסקה נוספת המצפינה את מספר הפסוקים באופן דומה ראו יוסף עופר, המסורה הבבלית לתורה: עקרוניתה ודרכיה, ירושלים תשס"א, עמ' 167–168. גם זולאי הכיר את הפסקה הזאת, ואף רמז לקשר האפשרי שלה עם 'אוהל מכון בנייני', אך השאיר את כל הסוגיה לעיון עתידי. ראו זולאי, מה מקורו (לעיל, הערה 3), עמ' 168 הערה 19 [= רפה הערה 19]. יש לציין כי מנייני הפסוקים של ספרי המקרא מצוינים במצחפים קדומים רבים. לדוגמה, המסרן של כתר ארם צובא ציין בסוף כל ספר מקראי כמה פסוקים כולל הספר, וראו למשל בסוף ספר דברים שבדף 6א ('סכום הפסוקים שלספר תשע מאות וחמשים וחמשה'), או בסוף ספר יהושע שבדף 21א ('סכום הפסוקים

מספר הפסוקים שבמקרא. מספר הפסוקים] שלמקרא כולו: שלושה ועשרים אלף ומאתים ושלושה פסוקים [23,203]. סימן כגרג. וכלם כלולים בשני פסוקים: 'ויהיו ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה [ושלשים] שנה וימת' [930], 'ויהי כל בכור זכר במספר שמות מבן חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים' [22,273]. אמת סימן 'זכר אדם'. עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע והאלהים עשה שייראו מלפניו.

לפי הפסקה, בתנ"ך ישנם 23,203 פסוקים, מספר שמתאמת עם נוסח המסורה שלפנינו. כדי לזכור את המספר המסרנים נתנו בו סימנים: אחד גימטרי (כגרג; כ"ג – 23 אלף, ר"ג – 203) ואחד מבוסס על שני פסוקים שכוללים מספרים: הראשון מבראשית ה, ה, והשני מבמדבר ג, מג ('ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלושים שנה וימת', 930; 'ויהי כל בכור זכר במספר שמות מבן חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים', 22,273). סכום שני המספרים שבפסוקים הוא 23,203, מספר השווה למניין הפסוקים בתנ"ך. כדי לזכור שהמניין מתקבל דווקא משני הפסוקים הללו קבעו המסרנים סימן נוסף: 'זכר אדם'. למרבה הפלא, צירוף זה נושא משמעות סמנטית, שאף קשורה לתפקידו המנמוני ('הזכרונ') של הסימן. הדמיון של פסקת המסורה ל'אוהל מכון בנייני' בולט מייד: בשני הטקסטים מופיעים מניינים שמבוטאים בגימטרייה, ונרמזים בשני פסוקים שכוללים בלשונם מספרים. אך אם נעייין ב'אוהל מכון בנייני' נגלה שהפסקה אינה רק דומה לשיר, אלא שכל חומריה – לרבות המספר 23,203, הסימן הגימטרי 'כגרג' והרמזים 'זכר אדם' – שלובים בסטרופה האחרונה שלו, הפותחת בתי"ו:

תֹּתֶרֶת כְּבוֹדָה גְּשָׁה / רְעֵנֶינָה גְּרָשָׁה
זָכַר הַמְּלִיטָה כִּי חֲשָׂה / אָדָם הָאֶבֶן הָרֵאשָׁה (59–60)

נלמד מכך שהטקסט האחד עמד ביסודו של האחר, וסביר הרבה יותר שפסקת המסורה עמדה בנוסח כזה או אחר שלה לנגד עיניו של רס"ג בחברו את השיר.²⁷ היחסים בין

שלוספר שש מאות וחמשים וששה' ועוד. אין ללמוד מכך על תפוצת מנייני האותיות בחוגי המסרנים.

26 המעתיק שיבש את לשון הפסוק וכתב 'וחמשים' במקום 'ושלשים'. תיקנתי את השיבוש בסוגריים המרובעים.

27 ניתן היה להעלות על הדעת שפסקת המסורה חוברה על בסיס שירו של רס"ג, אך אין זה סביר: בניגוד ליתר המספרים המוצפנים בשירו של רס"ג, המספר 23,203 זהה במדויק למניין הפסוקים בנוסח המסורה, ונלמד מכך שהמספר הגיע לידי רס"ג לאחר בדיקה מדויקת של המסרנים. לכאורה, אפשר שגם פסקת המסורה וגם 'אוהל מכון בנייני' תלויים בטקסט שלישי, שלא הגיע לידינו. גם אם היה טקסט כזה, הוא בוודאי הכיל את הסימנים 'כגרג' ו'זכר אדם', המבוססים על ספירה וסימנים של בעלי המסורה.

הטקסטים מעידים על שני עניינים חשובים: העניין הראשון הוא שרס"ג למד מבעלי המסורה כמה פסוקים מופיעים בתנ"ך, ואת המספר המדויק הזה שילב בסטרופה האחרונה של 'אוהל מכון בנייני'.²⁸ העניין השני, הוא שרס"ג פיתח את שיטת ההצפנה של 'אוהל מכון בנייני' על בסיס שיטת הצפנה קודמת של בעלי המסורה.

[ה]

בעלי המסורה אומנם חשו מחויבים למסור מידע מדויק על לשון התנ"ך, אך האם רס"ג חיבר את שירו מתוך מחויבות דומה ולמטרה דומה? כדי לענות על כך יש לפתוח סוגריים נוספים, ולתת את הדעת לעניין שכמעט ולא נידון במחקר: הנושאים והתכנים של 'אוהל מכון בנייני'.²⁹ לצורך הדיון אתעלם מן העובדה שהטקסט מצפין מספרים ואפרש את מילות השיר עצמן:

אָהֶל מְכוֹן בְּנֵינִי / שְׁשָׁם עָלוּ זְקַנֵי

הַקְּהֵל עַשׂ קָרְבָּנִי / וּלְיָבֵחַ תּוֹדָה בָּאוּ בְּנֵי (2-1)

הדובר פותח בהזכרת המקדש (המכונה 'אהל מכון בנייני'), ומתאר שבעבר זקני ישראל עלו אליו, ושם הם ערכו קורבנות וזבחי תודה לקב"ה. ברקע השורות ניתן לשמוע הד לפסוקים 'ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה' (תהילים קכב, ג-ד). הדובר נושא את פניו לעתיד בשורה הבאה:

בְּנֵי לֹא חוֹבְרִים / רִגְמָתָם יֶאֱסְפוּ חֲבָרִים (3)

כלומר: מנהיגיהם ('רגמתם') של ישראל הפזורים (המכונים 'בני לא חוברים') יתקבצו יחד, ומן ההקשר משתמע שהם יתקבצו בבית המקדש או בירושלים. ברקע השורה ניתן לשמוע הד לפסוק נוסף: 'ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים' (שופטים כ, יא), שאף הוא קשור להיאספות היהודים בעיר. ניסוחים דומים של אותו הרעיון מופיעים בהמשך השיר, למשל: 'דָּהְרוּ לְבֹא בְּשָׁלוֹם / כְּתִשׁוּעָתָם לְעֵילוֹם' (9);

28 הסטרופה האחרונה בשיר פותחת באות תי"ו, וכאמור, זולאי סבר שהיא מצפינה את מניין ההופעות של התי"ו הרפה בתנ"ך. כפי שנלמד מהכתובת הערבית שמופיעה במקור א, היו מעתיקים שהבחינו בכך שאחת מן הסטרופות בשיר מוקדשת למניין הפסוקים. כך כתב המעתיק: 'הדה אלאביאת תסעה ועשרין ביתא לאנה קיאל פי אלגמל ביתין ופי עדה פואסיק אלקראן בית ואחד' [= הבתים הללו הם עשרים ותשעה, כיוון שעל גימ"ל נאמרו שני בתים, ועל מניין הפסוקים בתנ"ך בית אחד]. נלמד מכך שמעתיק מקור א הכיר את השיר בנוסח בן 29 בתים, ולא 30. על השמטת הסטרופות הכפולות ראו בסעיף ז.

29 שטיין תרגם וביאר את השיר, ומטבע הדברים עסק בתכניו בהעמקה רבה. עם זאת, הוא לא העמיד על כך שתוכני השיר קשורים במישרין לשיטת ההצפנה שלו, כפי שמייד יוסבר.

או: 'הלוֹם מְכַל זְוִיֹּת / נִקְבְּצוּ נְטֵעֵי דְלִיֹּת' (11); או 'טָרַשׁ יִמְלֵאוּ אֶסְמִי / נְטִישׁוֹתַי בְּתַחֲמוֹי' (19).

בהמשך מצטיירת תמונת הגאולה בארץ, למשל בשורות כגון: 'מִשְׁכָּנֹתֶם כְּמוֹ דְשָׂאוּ / צִפִּיָּהֶם עוֹד גָּאוּ' (31); או: 'נִבְאוּ לְבָרְכוֹת בְּחֶשְׁבוֹן / צְמַחֲיָה עֲלֵי זְרַבּוֹן' (33); או: 'נִבּוֹן חֲכָמוֹתַי / נְטוּי יְסוֹד טִירוֹתַי' (35). השיר מתקדם אל בתים חידתיים למדי אשר עוסקים בחידוש הפולחן במקדש, למשל: 'צִיגְנוּ יִצְנוּף וְיִצִּיץ' (45); או: 'תְּהַלֵּה לְשִׁמּוֹ וְלִתְפָּאֲרַת / קָמָה מְשׁוֹרְרַת // וּבְקָרָה כְּלִיל מְקַטְרֵת' (57–58). הסטרופה האחרונה של השיר רומזת להופעת המשיח, המכונה בכינוי 'הָאֲבֵן הָרֵאשָׁה' (60).

האילוצים הצורניים המחמירים וסגנונו החידתי של רב סעדיה גאון מקשים על פירוש מלא של כל מילות השיר, ולמרות זאת המסרים העיקריים ברורים: השיר מביע את השאיפה לשוב לירושלים, לכונן את המקדש ולהשיב את הפולחן בו. באופן חשוד למדי, נטישת הגלות והשיבה לירושלים קשורות בברור לפרקים שנרמזים שוב ושוב במערכת הצופן של השיר: בפרקים הראשונים של ספר במדבר נמנים שבטי ישראל במסעם מסיני לארץ כנען, ובפרקים מעזרא ומנחמיה מובאות הרשימות של שבי ציון היוצאים מבבל לירושלים. הקשר המובהק בין נושאי השיר לבין שיטת ההצפנה שלו אינו יכול להיות מקרי.

[1]

לאור הקשיים שהועלו בסעיפים ב, ג, ולאור המידע שנאסף בסעיפים ד, ה, אנסה כעת לשחזר את הדרך שבה רס"ג חיבר את 'אוהל מכון בנייני' הלכה למעשה: רב סעדיה גאון הכיר פסקת מסורה המבוססת על שיטת הצפנה ייחודית, אשר עוסקת במניין הפסוקים בתנ"ך. הפסקה הזאת שימשה לו מודל לחיקוי, ועל פיה הוא פיתח את שיטת ההצפנה של 'אוהל מכון בנייני'. בבואו לחבר את השיר הוא חשב על נושא או רעיון: הגעת היהודים לארץ, כינון ירושלים והשבת הפולחן. כדי לחבר את השיר הוא בחר תחילה כמה פרקים הקשורים לנושא הנבחר, והתמקד בפרקים רלוונטיים מעזרא, מנחמיה ומבמדבר. המשותף לאותם פרקים הוא שכולם כוללים רשימות עם מספרים, וניתן ליצור מהקומבינציות שלהם שפע של מספרים חדשים. הוא יצר אפוא קומבינציות של מספרים לפי רצונו ולפי צורכי השיר, ואתן הצפין בגימטריות וברמזים. כך הגיע רס"ג למניינים, לגימטריות ולרמזים השלובים ב'אוהל מכון בנייני'.

נדמה שרס"ג רצה לסמן לקוראיו ששירו חובר על פי מודל של בעלי המסורה, ולשם כך ערך למסרנים שתי מחוות: המחווה הראשונה היא שהוא התאים את הקומבינציות שיצר לשכיחות אותיות האלפבית. התוצאה של המחווה הזאת היא שהמספרים המוצפנים בשיר נראים במבט ראשון סבירים, אף שלמעשה כולם שגויים. המחווה

השנייה היא שהוא הצפין בסטרופה האחרונה של השיר את הסימנים 'כגרג' ו'זכר אדם'. ייתכן שהוא ציפה שקוראיו המשכילים יזהו את הסימנים הללו על סמך היכרותם עם פסקת המסורה הקודמת, ואולי יצליחו באופן זה לפצח את שיטת ההצפנה של השיר כולו.

להבנתי, השחזור הזה הוא היחיד שפותר את הבעיות שעולות בבחינת נוסח השיר, שיטת ההצפנה שלו והמידע המוצפן בו: המספרים אינם מתאמתים עם נוסח המסורה משום שהם לא נספרו, אלא נאמדו בלבד. פרקים מסוימים חוזרים על עצמם משום שהם נבחרו מלכתחילה, ולמעשה היוו בסיס לשיר כולו. והרמזים הבלתי יעילים הועדפו על פני הרמזים היעילים משום שהתאימו לנושאי השיר; כך למשל הרמז 'ולזבח' קשור לענייני הפולחן, בעוד שהרמזים המקבילים מבראשית וממלכים אינם קשורים לנושאי השיר.

אם כך חיבר רס"ג את 'אוהל מכון בנייני', ברור שכוונתו המקורית לא הייתה להורות את המניינים המדויקים של האותיות בתנ"ך. מסקנה זאת נתמכת גם בעובדה שבניגוד לכל היגיון לשוני, מנמוני או לימודי הוא הכפיל שתיים מסטרופות השיר, והצפין בהן מספרים הקשורים אלו לאלו בקשרים חשבוניים. למראית עין נראה שירנו כ'שיר אותיות', אך למעשה אין הוא אלא חידה לשונית, תנ"כית וחשובנית, שאומנם מבוססת על המסורה, אך באופן יצירתי וחופשי למדי. אקדיש לכך את סעיף ח.

[1]

ואולם כוונת המחבר לחוד וכוונת המעתיקים לחוד. על פי כתבי היד שעומדים לרשותנו, נראה שכל המעתיקים הקדומים הניחו שרס"ג הצפין ב'אוהל מכון בנייני' מניינים מדויקים, ואולי משום כך הם טרחו לשמר את השיר לאורך דורות רבים. עדות לכך שהמעתיקים הקדומים ראו בשיר מקור מידע מהימן ניתן למצוא בכותרת של מקור נ במהדורתי, שהוא כנראה קטע הגניזה הקדום ביותר שמתעד את השיר (בתרגום לעברית): 'פיוט לרבינו גאון סעדיה ראש הישיבה נוחו עדן לפי סדר האלפבית הכולל את מנייני כ"ב האותיות בכלל כ"ד ספרים'.

סביר שהמעתיקים התקשו להבין מדוע שיר המצפין את מנייני האותיות כולל בנוסחו סטרופות כפולות, מיותרות לכאורה. ואכן, ישנם מעתיקים שאפשרו לעצמם 'לתקן' את נוסח השיר ולהשמיט את הסטרופות הכפולות שבו. מקור ד מן הגניזה יכול להעיד על התהליך: במקור זה באות ברצף שתי סטרופות הפותחות ברי"ש, אך בעוד שהסטרופה הראשונה מנוקדת, הסטרופה השנייה באה בלא ניקוד. נלמד מכך שהמעתיק אומנם ראה את הסטרופה בכתב היד שעמד לפניו, אך הוא עצמו חשב שהיא מיותרת, וניסה לסמן זאת לקוראיו.³⁰ תהליך דומה קרה גם בסטרופה הכפולה של האות

30 כפי שצינתי בהערה 24, מעניין לראות ששתי סטרופות שבנוסח הגניזה היו צמודות התפצלו

גימ"ל: חלק מכתבי הגניזה מתעדים את שתייהן (למשל מקורות ג, א), אך חלק מתעדים רק אחת מהן (כך למשל במקור ו מן הגניזה, וכך גם במקורות האירופאים יכל). כיוון שהמעתיקים סברו שהשיר מצפין מידע מדויק, הם ראו טעם לחלץ את המספרים והרמזים המוצפנים בו, ולהביא אותם במרוכז, בצורת רשימה. הרשימה אומנם נדמית כרשימת מסורה, אך היא למעשה 'מעין מסורה', כלומר רשימה שהופקה באופן תנייני על בסיס שירו של רס"ג.³¹ יש מקורות שבהם הרשימה הזאת מופיעה במקוטע בשולי הדף או בין הסטרופות (למשל במקור א), ויש שהיא מועתקת במרוכז בסוף השיר. זוהי הרשימה שאיתר בשעתו זולאי (במקור ד), ומקבילות שלה מצויות בכתבי יד נוספים, קדומים ומאוחרים.³²

[ח]

נשאלת השאלה: אם רס"ג לא חיבר את 'אוהל מכוך בנייני' לצורכי לימוד או שינון, מה הניע אותו לחברו? המקורות שעומדים לרשותנו אינם מאפשרים לענות על השאלה הזאת בבירור מלא. השיר עצמו אינו מלמד על כך דבר במפורש, וגם לא כתבי היד שלפנינו, שמעידים יותר על שימושם של המעתיקים בשיר ופחות על הנסיבות המקוריות לחיבורו. למרות מיעוט העדויות, ואולי דווקא בגללן, אפשר להעלות על הדעת ש'אוהל מכוך בנייני' הוא שיר חול מחוסר פונקציה מוגדרת, שיר שחובר מלכתחילה כיצירת אומנות לשמה.

ההיסטוריה הקדומה של שירת החול מעורפלת למדי, ולמעשה, רק שירי חול אחדים הגיעו לידינו מלפני תקופתו של רס"ג.³³ רס"ג עצמו חיבר שני שירי חול ידועים

לימים בין קצוות העולם: המעתיקים האירופאים שימרו את הסטרופה הראשונה מבין השתיים, והמעתיקים התימניים את הסטרופה השנייה. בזכות מקור ד מן הגניזה ניתן לשחזר את סדרן הקדום.

31 דוגמאות למעין רשימות מסורה שכאלו מובאות אצל עופר, המסורה למקרא (לעיל, הערה 22), עמ' 256–261.

32 מקבילה לרשימה זאת אותרה בגניזה בכ"י ניו יורק, ספריית בית המדרש לרבנים ENA 3586.12. מקבילה שלה מופיעה גם במקור כ.

33 כוונתי לשיר ההשגות של חייו הבלכי, ששריד ממנו הגיע לידינו [ראו פליישר, חייו (לעיל, הערה 1)], וכן לחיבורים שכוננו בפי אהרון דותן 'קונטרסי המסורה המחורזים'. 'קונטרסים' אלו הם טקסטים בפרוזה מחורזת, לעיתים אף קצובה, העוסקים במגוון נושאים הקשורים ללשון העברית. קשה להעריך באלו נסיבות ה'קונטרסים' הללו חוברו, ואף אין לדעת מי חיברם ומתי. סביר שלפחות חלק מהם קודמים לתקופתו של רס"ג. עליהם ראו אהרון דותן, אוצר קונטרסי המסורה: מכמני לשון מני קדם, ירושלים תשפ"א, עמ' 4–5. שיר חול "קדום" נוסף הוא השיר הפותח במילים 'ארבעה המה שערים', אשר עוסק בתחשיבי העיבור. בכתב היד היחיד שהגיע לידינו שיר זה מיוחס לרב יוסי אלנהרואני, ויש חוקרים שסברו שיוסי הלז אינו אלא רב ניסי אלנהרואני, הפייטן הבבלי הראשון ששמו מוכר לנו, ושהיה מבוגר בכמה עשרות שנים מרב סעדיה גאון. לפרסום שיר זה ראו משה שטיינשניידר, 'ארבעה שערים דמ'

(‘אשא משלי’ ו’תשובות לחיוי הבלכ’), אך בשונה מ’אוהל מכון בנייני’, שניהם חוברו כשירי פולמוס, ושניהם נועדו לענות על צורך מוגדר וברור, שאף עולה במפורש מלשון השירים עצמם.³⁴ ככל הידוע היום, שירה לשם שירה לא הייתה מקובלת בזמנו של רב סעדיה גאון, אך היא נעשתה מקובלת זמן קצר אחריו, ואולי אפילו בימי חייו ממש, למשל בתיאורי המשתאות שחיבר תלמידו הצעיר דונש בן לברט.³⁵

אף על פי שרס”ג לא הרבה כנראה לחבר שירי חול, כמה מכתביו מעידים על כך שהיה בעל גישה משוחררת, מפותחת ועצמאית הרואה בשירה אומנות שזכות קיומה אינו תלוי בשימוש כזה או אחר.³⁶ הגישה הפואטוצנטרית הזאת שאולה אומנם מן התרבות הערבית, אך כפי שהראתה רינה דרורי, היא הובילה את רס”ג לחקור מחדש דווקא את דגמי הכתיבה היהודיים שהיו נגישים לו, וגרמה לו לנסות להרכיב עליהם פונקציות חדשות, שמשקפות את טעמיו והשקפותיו.³⁷

הצעתי היא שרס”ג חיבר את ‘אוהל מכון בנייני’ על רקע תפיסה אומנותית ערבית, המשחררת אותו מן הצורך לייעד לשיר פונקציה ברורה בחיי הפרט או החברה. בבואו לחבר שיר מחוסר ייעוד שכזה, רס”ג חיפש אחר מקורות השראה ודגמים קודמים הראויים לחיקוי ולפיתוח; הדגמים שאליהם פנה לא נשאלו מן הספרות הערבית,³⁸ אלא

יוסי אלנהרואני, כרם חמד, ט (1858), עמ’ 41–42. הראשון שהציע לייחס את השיר לרב ניסי היה אברהם אפשטיין: ‘La querelle au sujet du calendrier entre Abraham. Epstein, Ben Méir et les académies babyloniennes’, *Revue des Etudes Juives*, 42 (1901), pp. 204–210. בעקבות אפשטיין הלכו חוקרים כגון שירמן, שירים חדשים (לעיל, הערה 1), עמ’ 23–24, וכן עזרא פליישר, משלי סעיד בן באבשאד, ירושלים תש”ן, עמ’ 23. עם זאת, המילים המשוערות והמינוחים הטכניים שמופיעים בשיר זה מקשים מאוד על ייחוסו לרב ניסי ואף למשורר אחר בן תקופתו. סביר יותר להניח שהשיר חובר בתקופה מאוחרת יותר, ככל הנראה אחרי שנת 950, ואולי אפילו במאה ה־11 או ה־12. הבעיות שבייחוס השיר יידונו במבוא למהדורת פיוטי רב ניסי אלנהרואני שפרופ’ טובה בארי ואני מכינים בימים האלה.

34 על שירים אלו ראו לעיל, הערה 1.

35 ראו למשל בשירים ‘ואומר אל תישן’ ו’דעה לבי חוכמה’, המפליגים מאוד בתיאורי האכילה, השתייה והנגינה. לנוסח השירים ראו נחמיה אלוני (מהדיר), דונש בן לברט: שירים, ירושלים תש”ז, עמ’ סד–עא. להשלמת נוסח השיר ‘ואומר אל תישן’, לבירור סוגו ולחיסו עם ‘דעה לבי חוכמה’, ראו שולמית אליצור, ‘חידושים בחקר השירה והפיוט בגניות ז’נבה’, אוסף הגניזה הקהירית בז’נבה: קטלוג ומחקרים, בעריכת ד’ רוזנטל, ירושלים תש”ע, עמ’ 200–207.

36 עזרא פליישר, ‘מקומו של רב סעדיה גאון בתולדות השירה העברית’, פעמים, 54 (תשנ”ג), עמ’ 4–17 (= הנו”ל, השירה העברית בספרד ובשלוחותיה, ג, בעריכת שולמית אליצור וטובה בארי, ירושלים תש”ע, עמ’ 1459–1473). ראו גם שולמית אליצור, ‘שוב לשאלת האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון’, פעמים, 145 (תשע”ו), עמ’ 23–27.

37 רינה דרורי, ראשית המגעים של הספרות היהודית עם הספרות הערבית במאה העשירית, תל אביב 1988, עמ’ 166–171, 178. דברים ברוח דומה טען קודם לכן גם טובי, קירוב ודחייה (לעיל, הערה 3), עמ’ 111–114.

38 אינני מקבל את הצעתו של טובי, שלפיה רס”ג חיבר את ‘אוהל מכון בנייני’ על פי דגם

מן הספרות היהודית העברית, וליתר דיוק, מן המסורה ומן הפיוט. כפי שראינו, מן המסורה רס"ג נטל את שיטות ההצפנה של השיר, ומן הפיוט הוא נטל את האקרוסטיכון, את הכתיבה הסטרופית, את המקצב ואת החריזה. כמו כן הוא נטל ממסורת הפיוט את הלשון החידתית של השיר, ואף את תכניו, העוסקים כאמור בגאולת היהודים בארץ.³⁹ במילים אחרות, רס"ג ניגש אל הטקסטים היהודיים המסורתיים שעמדו לפניו כשהוא מצויד בהשקפה אומנותית חדשה, ערבית במקורה, שאומנם לא רווחה כנראה בקרב יהודי זמנו, אך תוך זמן קצר עתידה הייתה לקנות שביתה בקרב האליטה היצרית היהודית במערב ובמזרח. אותה השקפה, שגרמה לרס"ג למצות עד תום את הפוטנציאל הפואטי והמשחקי של כתבי המסרנים והפייטנים, הובילה לימים את המשוררים היהודים אל מחוזות ספרותיים חדשים: אל הדגמים הצורניים, הלשוניים והפיגורטיביים של השירה הערבית.

אני מציע אפוא שקיים פער בין המוטיבציות האומנותיות והפואטיות שהניעו את רס"ג לחבר את השיר לבין המוטיבציות הפונקציונליות שעמדו לנגד אלו ששימרו אותו. סביר שרס"ג לא העלה בדעתו ששירו ייחשב וישתמר כמקור מידע מהימן, ואף סביר שלא רצה להונות את קהלו או להפיץ מידע שקרי ברבים. ואולם משום סמכותו כאינטלקטואל וכמדען, משום שהמידע שבשירו היה כמעט בלתי ניתן לאימות או להפרכה, משום שהשיר אכן נשען (באופן מסוים) על המסורה, ומשום שינויי הנוסח שחלו בו במרוצת השנים, 'אוהל מכון בנייני' נחשב לאורך מאות שנים כשיר לימודי מבוסס מסורה.

[ט]

עד כה ניסיתי לשחזר אלו טקסטים עמדו לנגד עיניו של רס"ג בחברו את 'אוהל מכון בנייני' (ואלו לא), איך השיר חובר הלכה למעשה, ומה עשוי היה להניע את רס"ג לחבר את שיר הצופן שלו. כעת, כשלב אחרון לקראת המהדורה, אדון בקצרה בלשון

ערבי קודם של שירה לימודית. להצעה זאת ראו שם, עמ' 43–44, וכן יוסף טובי, 'ר' סעדיה גאון המשורר הפייטן: חוליית המעבר בין הפיוט הקדום לבין השירה העברית הספרד', דחק, ג (תשע"ג), עמ' 33. אם נכונה מסקנתו ורס"ג אכן לא חיבר את שירו כשיר לימודי, אין סיבה להניח שהוא נסמך על דגם ערבי קודם של שירה לימודית, ומה גם שאין שום קשר פואטי או צורני בין השירה הלימודית הערבית התקופתית לבין שירו של רס"ג. לסקירה של השירה הלימודית הערבית ראו Geert Jan van Gelder, 'Arabic Didactic Verse', in: Jan Willem Drijvers and Alasdair A. MacDonald (eds.), *Centres of learning: Learning and location in pre-modern Europe and the Near East*, Leiden 1995, pp. 103–117

39 יש לציין שרס"ג הרבה לעסוק בפיוטיו בנושאים הקשורים בגלות ובגאולה. על כך ראו יוסף טובי, פיוטי רב סעדיה גאון: מהדורה מדעית של היוצרות, ומבוא כללי ליצירתו, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תש"ם, עמ' 293–297.

השיר ובסגנונו. כרקע לדיון אצטט את דבריה של שולמית אליצור על סגנונו הפואטי של רב סעדיה גאון:⁴⁰

את עיקר השיטה ניתן להעמיד על שני עקרונות יסוד: (א) חזרה אל המקרא וניצול כל אוצר המילים והתצורות המוצעות בו; (ב) יכולת חידוש לשוני בעקבות המקרא על פי שיטה דקדוקית ייחודית. על פי העיקרון הראשון מוסברת חיבתו של רס"ג למילים מקראיות יחידאיות ולצורות לשון נדירות; העיקרון השני מתווה את קווי החידוש הלשוני של רס"ג, שגזר מכל שורש קיים מילים חדשות בבנייני הפועל השונים ובשמות במשקלי מקור, ושחידש תצורות גם בשיטת הפיאור והחיסור.

'אוהל מכון בנייני' מעיד גם על חיבתו של רס"ג למילים ולצורות מקראיות נדירות, וגם על נטייתו לחדש מילים על בסיס לשון המקרא. השיר כולל כמה וכמה מילים נדירות, כגון 'רַגְמָתָם' (שורה 3); 'סְרִינֹת' (7); 'לְעֵילֹם' (9); 'תּוֹלְלֵיהֶם כְּקַמְשׁוֹן' (21) ועוד. כמו כן השיר מכיל כמה חידושים לשוניים, למשל 'כְּמַסּוֹן' (23) או 'וְרִבּוֹן' (33). צפיפות המילים הנדירות והמחודשות היא רק אחד מן הגורמים שהופכים את 'אוהל מכון בנייני' לאחד הטקסטים המורכבים ביותר של רס"ג. למעשה, השיר קשה להבנה בעיקר מפאת אילוצי ההצפנה, שהופכים את תחבירו לעמום ואת מילותיו לסתומות במיוחד.

אילוצי ההצפנה אפשרו לרס"ג לבטא נטייה סגנונית המייחדת אותו, והיא אהדתו לרשימות שמות מן המקרא.⁴¹ האילוץ לרמוז לפסוקים הכוללים מספרים פינה לרס"ג מקום קבוע להזכרת שמות פרטיים, ולאור בחירתו לרמוז לפרקים העוסקים בהגעה ארצה, הוא התמקד בהזכרת שמותיהם של שבטי ישראל ושל שבי ציון. בהקשר השירי, השמות הללו מתפרשים ככינוי סינקדוכי לעם ישראל כולו.

לעיתים רס"ג משלב את השמות הפרטיים במרקם שירו בצורה יצירתית. ראו למשל בשורה 50: 'וּמִן בְּנֵי אֶפְרַיִם צַר הוֹדֶף / פְּרָעוֹשׁ כְּמוֹ רוֹדֶף'. השם רומז לפסוק שבו נזכרים שבי ציון לבית פרעוש, אך בהקשר השירי השם מתפרש כסוג של חרק או טפיל. דוגמה נוספת משורה 12: 'רְאוּבֵן יִטְרַף אַרְיֹת / עֵילָם וְאֲשׁוּר וּמִלְכֹּיֹת'. הרמז מפנה לפסוק העוסק בשבי ציון לבית עילם, אך המשפט השירי מדבר על ממלכת עילם שרדדה בישראל, ושנזכרת בכמה מקומות אחרים במקרא (למשל בירמיהו מט, לו או ביחזקאל לב, כד).

יש שהרמזים לפסוקים כוללים את המילים 'הראשון' או 'השני'. המילים האלו הן חלק מהרמז. ראו לדוגמה ברמז 'פַּחַת הַשְּׁנִי' בשורה 4: בני פחת מואב נמנים בתנ"ך

40 אליצור, שוב לשאלת (לעיל, הערה 36), עמ' 35–36.

41 על נטייה זו ראו טובי, פיוטי רס"ג (לעיל, הערה 39), עמ' 281–282, וכן ברודי, רב סעדיה גאון (לעיל, הערה 3), עמ' 125–126.

פעמיים – פעם בעזרא ופעם בנחמיה. הרמז 'פחת השני' רומז למניין השני מבין השניים, כלומר לזה שמופיע בספר נחמיה. ההבדל בין שני הפסוקים הוא מספרי בלבד – בעזרא נאמר שבני פחת מואב מונים 2812 איש, ואילו בנחמיה נאמר שהם מונים 2818 – אך הדקות המספרית הזאת חשובה לאור שיטת ההצפנה של השיר. השיר עושה שימוש בגימטרייה של אותיות סופיות, וכמקובל: $\chi = 500$; $\theta = 600$; $\eta = 700$; $\zeta = 800$; $\iota = 900$. ראו למשל בשורה 5: 'גְּבוּרִים כְּעֶצֶם טוֹהַר / כֵּן לָהֶם זוֹהַר'. שוויה הגימטרי של השורה הוא 29,537 (כ'ט'ך'ל'ז'), כאשר המילה 'כן' נספרת כאילו פתחה בכ"ף סופית. אם המספר המוצפן כולל את הספרה 0, הטור מחסיר מילה. ראו למשל בשורה 21: 'יָמֵיו שְׂמַחָה וְשִׁשּׁוֹן / תּוֹלְלֵיהֶם כְּקַמְשׁוֹן'. שוויה הגימטרי של השורה הוא 66,420 (ש'ו'ת'כ'): השי"ן השמאלית של 'שמחה' נספרת כסמ"ך, וספרת האחדות אינה מקבלת ייצוג גימטרי.⁴²

קשה לזהות בשיר קול קוהרנטי של דובר, וזאת בעיקר מדוחק האילוצים הטכניים, שיוצרים לעיתים מעברים מפתיעים מדיבור בגוף ראשון יחיד (למשל: 'אֶהָל מְכוֹן בְּנִינִי' [1]) לגוף ראשון רבים (למשל: 'פְּרוֹף אַרְוִגְנוּ' [43]). מאותה הסיבה אף קשה לזהות נמען מפורש לשיר. רוב השיר מתאר בגוף שלישי את בני ישראל המגיעים ארצה ונושעים בה, אך לעיתים השיר פונה ישירות לקב"ה בבקשות שונות (למשל: 'קֶהֱת יְרִיעוֹתָיו פְּרוֹף' [42]). אף על פי כן, העיסוק בנושאי השיבה לציון, הגאולה והשבת הפולחן משווים לשיר גימה משיחית נלהבת.

[י]

מהדורת השיר מבוססת על 13 מקורות: שבעה מן הגניזה, ועוד שישה ספרים בכתיבת יד: שלושה ממקור אירופאי ושלושה ממקור תימני. כתיבי הגניזה משקפים נוסח מדויק יותר, אך מצבם החומרי לקוי, ולרוע המזל, אף אחד מהם אינו כולל את השיר במלואו או אפילו ברובו. הספרים משקפים נוסח מאוחר ומשובש בכמה מקומות, אך מצבם החומרי טוב בהרבה.

מהדורה שבמרכזה עומד כתב יד יחיד ומועדף אינה אפשרית במקרה שלפנינו, ובלית ברירה, נאלצתי להרכיב את נוסח הפנים משישה קטעי גניזה קטועים (מקורות ג, א, ב, ג, ד, ו). רוב כתבי היד שבבסיס המהדורה מנוקדים, אך מדי פעם הניקודים סותרים אלו את אלו. כאשר ניקדתי את השיר השתדלתי לעקוב אחר הניקודים

42 יש לציין חריגה מוזרה בסטרופה הפותחת באות דל"ת (שורות 9–10). על פי רמזי הפסוקים, בסטרופה מוצפן המספר 32,230, ומתחייב מכך שהמילים בשורה 9 יפתחו באותיות: 'ל'ב'ר'ל'. ואולם בכל כתבי היד שעמדו לרשותי לא הופיע נוסח שמילותיו פותחות באותיות הללו. הנוסח הסביר ביותר הוא: 'דהרו) ל'בוא ב'שלום / כ'תשועתם ל'עילום, כשכ"ף (= 20) באה תחת רי"ש (= 200).

שבכתבי היד המשמשים כנוסחי יסוד. לעיתים חרגתי מן הניקודים הללו, וכאשר החריגה הובילה לשינוי במשמעות המילה הערתי על כך בביאור. לשון השיר קשה ביותר, ולא תמיד הצלחתי לבאר את מילותיו לאשורן. כאשר היו לי ספקות הותרתי אותם על מקומם, ולעיתים הצעתי כמה קריאות אפשריות לאותו הקטע. יש להתייחס אל הביאור כהצעה בלבד. לעיתים מילות השרשור ומילות הרמז אינן מתיישבות בבירור ברצף התחבירי או הסמנטי של השורה השירית. יש להביא בחשבון את האילוצים התבניתיים החמורים של השיר במהלך הקריאה.

מקורות

כתבי גניזה:

קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S 8.235 (1-10 'סנאה'. מנוקד. נוסח יסוד לשורות 1-9. ג); קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S NS 301.56 (7-18. מנוקד. בסוף כל סטרופה הרמזים מובאים במרוכז, ובשולי הדף מופיעים המספרים המוצפנים בגימטרייה. בכתב היד מופיעה פסקה בערבית המסבירה את שיטת ההצפנה של השיר. נוסח יסוד לשורות 10-16. א); קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S 8 K 21.1 (9-25. ללא ניקוד. בסוף כל סטרופה הרמזים מובאים במרוכז. נוסח יסוד לשורות 17-25. ב); קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S NS 312.129 (27-58. מנוקד. השורות 41-42 ו-49-50 ו-59-60 חסרות מפאת קרע בתחתית הדף, ושורות 53-54 אינן מועתקות. בסוף כל סטרופה הרמזים מובאים במרוכז. נוסח יסוד לשורות 27-40 [שורה 26 על פי מקור ו]. ג); אוקספורד, הספרייה הבודליאנית, heb. e. 45, דפים 7-8 (38 'הבוגדים'-60. מנוקד. אחרי השיר מופיעה מעין רשימת מסורה של מנייני האותיות, וראו על כך בסעיף ז. נוסח יסוד לשורות 41-60. ד); קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S H 10.101 (1-6. מנוקד. בסוף כל סטרופה הרמזים מובאים במרוכז. ה); קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S NS 301.70 (1-28, שורות 7-8 אינן מועתקות. דהוי וכמעט בלתי קריא. מנוקד. בסוף כל סטרופה הרמזים מובאים במרוכז, ובשולי הדף מופיעים המספרים המוצפנים בגימטרייה. נוסח יסוד לשורה 26. ו). ראו גם לעיל, הערה 7.

ספרים תימניים:

ירושלים, הספרייה הלאומית, Yah. Heb. 52, דפים 37א-39א (מצחף של המקרא בכתביה תימנית, הועתק במאה ה-15. השיר כלול בסוף מחברות התיג'אן העבריות. 1-60, שורות 51-52 אינן מועתקות. מנוקד. בסוף כל סטרופה המספר המוצפן והרמזים מובאים במרוכז. ז); וושינגטון די. סי., מוזיאון המקרא, 884, עמ' 71-75 (מצחף של המקרא בכתביה תימנית, הועתק ב-1469-1470. השיר כלול בסוף מחברות התיג'אן

העבריות. 1–60, שורות 51–52 אינן מועתקות. מנוקד חלקית. בסוף כל סטרופה המספר המוצפן והרמזים מובאים במרוכז. ח); אוקספורד, הספרייה הבודליאנית, Oppenheim Add. 4° 97a, דפים 29–31א (מצחף של המקרא בכתיבה תימנית, הועתק בשנת 1478. השיר כלול בסוף מחברות התיג'אן העבריות. 1–60, שורות 51–52 אינן מועתקות. מנוקד חלקית. בסוף כל סטרופה המספר המוצפן והרמזים מובאים במרוכז. ט).

ספרים אירופאיים:

פרמה, ספריית פלטינה, Cod. Parm. 3049, דפים 134–135ב (מצחף בכתיבה אשכנזית ובו קובץ לקטני בדקדוק, הועתק בשנת 1372. 1–60, שורות 7–8 וכן 53–54 אינן מועתקות. מנוקד חלקית. בסוף כל סטרופה הרמזים מובאים במרוכז. י); ניו יורק, ספריית מורגן, G 48, ללא מספרי עמודים (הועתק במאה ה־14. מצחף של המקרא בכתיבה פרובנסאלית. השיר כלול בין חיבורי מסורה לפני ספר בראשית. 1–60, שורות 7–8 וכן 53–54 אינן מועתקות. ללא ניקוד. בסוף כל סטרופה הרמזים מובאים במרוכז. אחרי השיר מופיע הסבר על שיטת ההצפנה, ואחרי כן מעין רשימת מסורה המרכוזת את מנייני האותיות, וראו על כך בסעיף ז. כ); קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, Add. 1524, דף 442ב (הועתק במאה ה־14 או ה־15. מצחף של המקרא בכתיבה ספרדית. השיר כלול בין חיבורי מסורה. הכתב דהוי וחלקו בלתי קריא. 1–60, שורות 7–8 וכן 53–54 אינן מועתקות. ללא ניקוד. בסוף כל סטרופה הרמזים מובאים במרוכז, ובשולי הדף מופיעים המספרים המוצפנים בגימטרייה. ל).

דפוסים מדעיים אחרונים:

- גינצבורג, מסורת המסורת לאליהו בחור (לעיל, הערה 6), עמ' 269–278 (על פי מקורות מאירופה, דומים ל־יכל).
- דרנבורג, הורית הקורא (לעיל, הערה 11), עמ' 139–149 (על פי מקורות מתימן, דומים ל־זחט).
- שכטר, סעדיאנה (לעיל, הערה 12), עמ' 52–53 (על פי מקור ג).
- שטיין, אלפבית (לעיל, הערה 4), עמ' 206–226 (וראו שם, עמ' 208–209 לפירוט מקורותיו ולדפוסים שמלפני המאה ה־20).
- זולאי, מה מקורו (לעיל, הערה 3), עמ' רפ–רפח (על פי מקורות ד ו־ה).

אוהל מכון בנייני – מהדורה מבוארת

פיוט לרבינו גאון סעדיה ראס אלמתי[ב]ה נוחו עדן עלי אב[ג]ד יתצ'מן עדה אחרף כ"ב פי גמלה כ"ד ספר אולהא [= פיוט לרבינו גאון סעדיה ראש הישיבה נוחו עדן לפי סדר האלפבית הכולל את מנייני כ"ב האותיות בכלל כ"ד ספרים, וראשיתו:]

אָהֶל מְכוֹן בְּנֵינִי / שְׁשָׁם עָלוּ זְקֵנֵי
הַקְּהֵל עֵשׂ קָרְבָּנִי / וּלְזִבְחַת תּוֹדָה בּוֹאוּ בְּנֵי
בְּנֵי לֵא חוֹבְרִים / רְגַמְתָּם יַאֲסֹפוּ חֲבָרִים
בְּנֵימָן וּסְגָנִים] דּוֹבְרִים / פַּחַת הַשְּׁנֵי גְבוּרִים

כותרת: בשם יי ה בכותרת גדולה: מניין האותיות בכותרת משנה: זה הוא מספר כל האותיות שבמקרא שהוא כ"ד ספרים כל אות ואת לבדו מאלף ועד תיו שמה שמצינו כתוב בספרי המסורות שמנה אותם בדקדוק יפה רבינו סעדיה גאון זצ"ל ביר' יוסף ראש הישיבה רי"ת ועשה למספר כל אות ואת סימנים בבתי חרוזים ובהם פיסוקים רמוזים ובהם מספר כל אות ואת גנוזים וחזר ופירש מספר כל אות ואת הגנוזים וביאור הפיסוק אשר הם בחרוים גנוזים ו בשנינויים קלים חט בתים בנוים על מספר כל האותיות מעשרים וארבע כ חרוזים שעשה רבנו סעדיה ז"ל באלפא ביתא לסכום כל אות ואת שבעשרים וארבעה ספרים ובאותיות הראשונות שבראש התיבות שבהרוז הראשון רמוז הסכום ובהרוז השני רמוז הפסוקים שהם סימן המספר ל
1 זקני] זקני ט 2 עש? נ עשו י ו בואו] באו הזחטיכל 3 לא] לו זחט ו חוברים] חברים וזחטי ו רגמתם] חסר חט ו יאספו] יעמדו זחט 4 בנימן] בנימן זחטי וסג[נים]] ההשלמה על פי הוזחטיכל ו דוברים] דברים הוזחטיכל ו גבורים] גברים היכל

א (2-1), מבשעז [42,377]. הקהל: עזרא ב, סד או נחמיה ז, סו [כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים', 42,360] ולזבח: במדבר ז, יז [פסוק זה חוזר כמה פעמים באותו הפרק. הפסוקים שונים בסופיהם, אך כולם פותחים במילים: 'ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה', 17].
ב (4-3), לחרית [38,218]. בנימן: במדבר א, לו [פקדיהם למטה בנימן חמשה ושלישים אלף וארבע מאות', 35,400] פחת השני: נחמיה ז, יא [בני פחת מואב לבני ישוע ויואב אלפים ושמונה מאות שמנה עשר', 2,818].

אקרוסטיכון: א-ת, כולל מנצפ"ך. הסטרופות הפותחות בגימ"ל וברי"ש מוכפלות, והמספרים המוצפנים בהן קשורים ביחסי כפל (ראו על כך בסעיף ג). הסטרופה האחרונה מצפינה את מספר הפסוקים בסטרופה הפותחת בתי"ו (ראו על כך בסעיף ד).
1 אהל ... בנייני: כינוי לבית המקדש. ששם עלו: תהילים קכב, ד. 2 עש: עשה. בואו: הכתיב והניקוד לפי מקור נ המשמש נוסח יסוד לשורה. המנקד קרא: קָאוּ (בעבר), וכך גם בכל המקבילות. במקור נ לעיתים מופיעה וי"ו אחרי קמץ גדול (וראו למשל בביאור למילה 'גבורים' שבשורה 3). בני: כינוי לבני ישראל. 3 בני ... חברים: משפט ייחוד, ושיעורו: מנהיגיהם של ישראל הפזורים (רגמתם של אלו המכונים 'בני לא חוברים') ייאספו יחד בירושלים כחברים. רגמתם: מנהיגיהם, בהתבסס על תרגום רס"ג לתהילים סח, כח (רגמתם = קואדום). יאספו חברים: על פי שופטים כ, יא. 4 בנימן ... גבורים: בני ישראל שולטים

5 [גְּבוּרִים] כְּעֶצֶם טוֹהַר / בְּן לָהֶם זוֹהַר
 כָּל פְּקוּדֵי [הַיְצָהָר] / מְלַבֵּד הָרֵאשׁוֹן דוֹהַר
 גְּ[בוּרִים] יַחְדָּו דְּהָרוּ / נֶשֶׁק סְרִיוֹנוֹת חָגְרוּ
 קָרַח [וּבְנֵי] צָהָרוּ / וְעוֹבֵד אָדוֹם וְאַחִיהֶם דְּהָרוּ

5 [גבורים]] ההשלמה על פי השרשור ומקורות זחט גברים היכל | כעצם] כעוצם זט בעוצם ח בעצם ל | טוהר] טהר הוויכ | כן] שכן כל | להם] לחם י עליהם כ | זוהר] זהר הויכ 6 [היצהר]] ההשלמה על פי הווחטיכל | דוהר] דהר הויכל 7-8 גבורים ... דהרו] חסר ויכל 7 [גבורים]] ההשלמה על פי א דוהר גבורים זחט | סריונות] ושריונות זחט 8 [ובניו]] ההשלמה על פי אחט | צהרו] דגרו זחט | ועובד] ועבד אזח

11 (4-5), כטךלו [29,537, פעמיים ג.2. ראו בסעיף ג.]. כל פקודי: במדבר ג, לט [כל פקודי הלויים אשר פקד משה ואהרן על פי ה' למשפחתם כל זכר מבן חודש ומעלה שנים ועשרים אלף/ 22,000 מלבד הראשון: עזרא ב, סה [מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות מאתיים/ 7,537].

22 (7-8), ידוסח [14,768, חצי ג.1. ראו בסעיף ג.]. קרח: במדבר יז, יד [ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח/ 14,700] ועובד אדום ואחיהם: דברי הימים א' טז, לח [ועבד אדם ואחיהם ששים ושמונה ועבד אדם בן ידיתון וחסה לשערים/ 68].

(דוברים) בעיר בגבורה. 'בנימן' ו'פחת' הם כינויים סינקדוכיים לעם ישראל. על השימוש בכינויים הללו ראו בסעיף ט. דוברים: שולטים, כהוראת השורש בלשון חז"ל. פחת השני: הרמז מפנה למפקד השני של בני פחת מואב ולא לראשון (לזה בנחמיה ז, ולא לזה שבעזרא ב). על השימוש במילים כגון הראשון והשני ראו בסעיף ט. גבורים: הכתיב והניקוד לפי מקור נ המשמש נוסח יסוד לשורה. המנקד קרא: גְּבוּרִים, וכך גם במקבילות הויכל. 5 [גבורים] ... זוהר: בני ישראל החזקים זוהרים כמו השמיים הטהורים, והלשון על פי שמות כד, י ('כעצם השמים לטהר'). 6 כל ... דוהר: בני ישראל זוהרים או מרוממים. [היצהר]: מצאצאי לוי. אפשר שהרמז הוא כינוי סינקדוכי לכלל ישראל ואפשר שללוויים בלבד. מלבד הראשון: על השימוש במילה הראשון ראו בסעיף ט. אין בידי ליישב את המילים ברצף השורה. דוהר: אפשר לפרש בהוראת רוממות ואפשר בהוראת זוהר. על פירושי המילה ראו אבי שמידמן, "דוהרי דולקים" ו"דוהר העיניים": "דהר" כלשון "אור" בפייטנות הקדומה, לשוננו עה (תשע"ג), עמ' 37-54. 7-8 גבורים ... דהרו: השרשור מופר כאן, וכך גם בטורים 51-54. בשני המקומות מופיעות שתי סטרופות הקשורות זו לזו בקשר חשבוני, אשר פותחות באותה המילה (כאן: 'גבורים', שם: 'רודף'). על הסטרופות הכפולות בשיר ראו בסעיף ג. בכתבי היד התימניים הסטרופה פותחת במילים 'דוהר גבורים', אך נוסח זה אינו סביר, משום שהוא משבש את שיטת ההצפנה הנהוגה בשיר. נראה שהשיבוש שחל בנוסח נועד כדי לקיים את עיקרון השרשור, אף שאינו מתקיים בסטרופות הכפולות. שיבוש דומה חל גם בשורה 53, וראו בביאור שם. 7 [גבורים] ... חגרו: ישראל שעטו ('דהרו') יחד חגורי נשקים ושריונות. סריונות: שריונות, על פי הכתיב הנדיר שבירמיהו מו, ד; נא, ג. 8 קרח ... דהרו: ישראל גאו או זהרו. ראו את הפירוש למילה 'דוהר' בשורה 5. קרח ... ועובד אדום: שניהם מצאצאי לוי. אולי הכינויים רומזים לכלל ישראל ואולי ללוויים בלבד. השוו עם

דָּהָרוּ לְבוֹא בְּשָׁלוֹם / כְּתִשׁוּעַתֶּם לְעִילּוֹם
 10 ומן הדני בבפֿשֿן והלם / סנאָה יָשׁוּב עִמּוֹ הָלֵם

הָלוֹם מִכָּל זְוִיּוֹת / נִקְבְּצוּ נְטֻעֵי דְלִיּוֹת
 רֵאוּבֵן יִטְרַף אֲרִיּוֹת / עִילָם וְאַשׁוּר וּמִלְכֻיּוֹת

וּמִלְכֻיּוֹת עֶצֶד וַיִּפְחִית / [צוּרִינוֹ] כְּעִשׂוֹתוֹ בְּחִית

9 דהרו] דהר יכל | לבוא] לבא? ב לבא יכ | כתשועתם] תשועתם נ תשועתם אזחט | לעילום] י לעילום א קו לעולם ז 10 ומן ... בבשן] ומן הבשן י | והלום] יהלום ב | סנאה] שנאה נ | עמו] עמי כ | הלם] הלום בוזחטיכל 11 הלום] הלם ב | מכל] כל חט | נטעי] נגועי חט 12 יטרף] יטרף ב | לטרף] חט | עילם] עילום ומתוקן: עילם ב | ומלכויות] ומלכויות בוזחטיכל 13 ומלכויות] ומלכויות בוזחטיכל | עצד] עצר? א | עצר בוזיכ יעצור חט עשר ל | ויפחית] ויפחת בוזחטיכל | צורינו] ברצף הכתיבה כתוב צורינו, ומעל התיבה סימן

ב (9–10), לבכל [32,230, ראו בהערה 42]. ומן הדני: דברי הימים א' יב, לו [זמן הדני ערכי מלחמה עשרים ושמונה אלף ושש מאות', 28,600] סנאה: עזרא ב, לה [בני סנאה שלשת אלפים ושש מאות ושלשים', 3,630].

ה (11–12), מוונד [47,754]. ראובן: במדבר א, כא [פקדיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות', 46,500] עילם: עזרא ב, ז וכן שם לא, או נחמיה ז, יב וכן שם לד [בני עילם אלף מאתיים חמשים וארבעה', 1,254. פסוק זה חוזר בעזרא ובנחמיה ארבע פעמים כמעט בלא שינוי].

ו (13–14), עויןכב [76,922]. יהודה: במדבר א, כו [פקדיהם למטה יהודה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות', 74,600] עוגד שני: נחמיה ז, יז [בני עוגד אלפים שלש מאות עשרים ושנים', 2,322].

שורה 6. צהרו: האירו. 9 דהרו ... לעילום: ישראל הזדרו (דהרו) לבוא ולהיוושע. לעילום: על פי דברי הימים ב' לג, ז ('בבית הזה ובירושלם... אשים את שמי לעילום'). אפשר ש'עילום' הוא כינוי לירושלים או למקדש (ואז הכוונה: בני ישראל הזדרו לבוא לירושלים או למקדש), ואפשר שזהו תיאור בלבד (ואז הכוונה: בני ישראל הזדרו כדי להיוושע ישועת עולמים). 10 ומן ... והלם: בני ישראל (המיוצגים כבני דן) יהלמו באויביהם (המיוצגים כעם הבשן, שנלחמו בעם ישראל בהיכנסם לארץ). והלם: הלשון על פי המילה היחידאית שבשמואל א' יד, טז ('וילך והלם'). בהקשר השירי נראה לפרשה מלשון הכאה (תרגום רס"ג למילה לא הגיע לדינו). סנאה ... הלם: משפט ייחודי, ושיעורו: עם ישראל (המיוצגים כבני 'סנאה') ישוב הלום, ומן ההקשר השירי מתבקש שהכוונה לארץ ישראל. ייתכן שיש כאן רמז לכך שרס"ג עצמו ישב בארץ ישראל בזמן שחיבר את השיר, אך אין הכרח בכך. ישוב עמו הלם: תהילים עג, י. 11 הלום ... דליות: בני ישראל (המכונים 'נטעי דליות'), יתקבצו מכל קצווי העולם ('מכל זויות') ויגיעו הלום, לארץ ישראל או לירושלים. 12 ראובן ... ומלכויות: בני ישראל (המיוצגים כראובן) יביסו (יטרפו) את המלכויות הזרות ('עילם ואשור') המשולות לאריות. עילם ואשור: בראשית י, כב. עילם: בפסוק הנרמז מדובר בשבי ציון לבית עילם, אך השיר מכוון לממלכת עילם שרדתה בישראל, הנזכרת בכמה מקומות אחרים במקרא (למשל בירמיהו מט, לו או ביחזקאל לב, כד). 13 ומלכויות ... בחית: הקב"ה ('צורינו') כרת ('עצד') והפחית את המלכויות הרשעות, כפי שעשה בשעתו בחיתים. צורינו: במקור א המשמש נוסח יסוד לשורה מופיע 'צורנו' (!). נראה שהמעתיק חשב תחילה שלפניו המילה 'צורנו', גילה שזו טעות, ותיקן את עצמו גם באמצעות הניקוד וגם בתוספת בשולי הדף

יהודה נא אל תשחת / עזגד שני וכן זוחת

- 15 זוחת כגפן בקוק / פרי שריגיו זקוק
 ומן בני אפרים בחבקוק / בגוי השני חקוק
- חקוק כתבואת גרש / תבוסת מליטי זרש
 שמעון שנית יך שורש / פשחור לעבוד טרש

לתיקון. בשולי הגיליון שארית מהתיקון: [צו]ינו א צורנו ביכל צור? ו | כעשותו [כעשותו א חסר חט כעשתו ל | בחית] בחת בויכל בוחת ז פחת חט 14 נא אל] אל נא זחט | זוחת] זחט י 15 בקוק] מעל התיבה סימן לתיקון, ובשוליים מתוקן: בוקק א | שריגיו] שרגיו? א סריגיו ביל סדיניו זחט | זקוק] מעל התיבה סימן לתיקון, ובשוליים מתוקן: זוקק א 16 ומן בני] ובני זחט | בחבקוק] כחבקוק בכל כחבקוק י | חקוק] מעל התיבה סימן לתיקון א 17 כתבואת] ייתכן: כתבאת א כתבואות זחט בתבואות ח | מליטי] מלוטי זחט 18 שנית יך] שנייך זחט | שנית] שני יכל | יך] מתוקן בשוליים מן נר א | שורש] שרש יכל |

י (15–16), ככפשו [22,867]. ומן בני אפרים: דברי הימים א' יב, לא [ומן בני אפרים עשרים אלה ושמונה מאות גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם, 20,800] בגוי השני: נחמיה ז, יט [בני בגוי אלפים ששים ושבעה, 2,067].

ח (17–18), כגתמו [23,447]. שמעון שנית: במדבר כו, יד [אלה משפחת השמעוני שנים ועשרים אלה ומאתים, 22,200] פשחור: עזרא ב, לח או נחמיה ז, מא [בני פשחור אלה מאתים ארבעים ושבעה, 1,247]. נוסח הפסוק בעזרא זהה לנוסח שבנחמיה.

(התיקון עצמו קרוע בחלקו). נוסח הפנים תוקן לפי הניקוד שבמקור א ולפי המקבילות זחט. עצד: כרת, פועל הגזור ממעצד (גרזן). קריאת הדל"ת בכה"י המשמש נוסח יסוד מסופקת, ואולי צ"ל: עצר, כבמקורות בוזיכ. 14 יהודה ... זוחת: תחינה לקב"ה שלא ישמיד את ישראל (המיוצגים כ'יהודה', 'עזגד' ו'ובן זוחת') יחד עם המלכויות הרשעות. עזגד שני: על השימוש במילה 'שני' ראו בסעיף ט. ובן זוחת: מצאצאי יהודה, נזכר בדברי הימים א' ד, כ. 16–15 זוחת ... חקוק: השוו את לשון הסטרופה עם הסליחה 'אהננה לך רחום כי כך אושע' שבסידור רס"ג: 'שימה כאמרך כפר חקוק / לעם בחיריך אשר בוזו ובקוק / עזו רחמיך לעת רוגו יהי זקוק / כאשר אמרת על יד חבקוק'. ראו ישראל דוידזון, שמחה אסף ויששכר יואל (מהדירים), סדור רב סעדיה גאון: כתאב גאמע אלצולואת ואלתסאביח, ירושלים תש"א, עמ' שד. במקור א המשמש נוסח יסוד לשורה איברי החרוז 'בקוק' ו'זקוק' מתוקנים בהתאמה לבוקק וזוקק, אך התיקון אינו מתאים לדפוס החריוה של הסטרופה. 15 זוחת ... זקוק: נראה לפרש: עם ישראל בגלותו (המיוצגים על ידי 'זוחת') משולים לגפן יבשה, המבקשת להצמיח פרי. הציור על פי הושע י, א ('גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו'). זוחת: אבי בן זוחת, אף הוא מבני יהודה שנזכרו בדברי הימים א' ד, כ. 16 ומן ... חקוק: קשה, ואולי הכוונה: בני ישראל (המיוצגים כ'בני אפרים' וכבני 'בגוי') ייושעו מצרתם, כפי שהבטיח הקב"ה לחבקוק הנביא (חבקוק ב, א–ד). בגוי השני: על השימוש במילה 'השני' ראו בסעיף ט. 17 חקוק ... זרש: אולי: כשם שתקומת ישראל (המצטיירת כתבואה) מובטחת וחקוקה, כך מובטחת תבוסתם של האויבים (המכונים 'מליטי זרש'). תבואת גרש: סמיכות נרדפים, על פי דברים לג, יד ('זמגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים'). מליטי זרש: ילדיה של זרש אשת המן, המייצגים את כלל האויבים. 18 שמעון ... טרש: בני ישראל (המיוצגים כ'שמעון'

טָרַשׁ יִמְלָאוּ אֶסְמֵי / נְטִישׁוֹתַי בְּתַחוּמַי
חַיִּים לְמִסְךְ נְעִימָי / אֲמַר לְהַרְבוֹת יָמָי

20

יָמָי [שְׂמַחָה] וְשָׁשׂוֹן / תּוֹלְלֵיהֶם כְּקַמְשׁוֹן
[כִּכְחָם] הָאֱלוֹן חֶסֶן / חָרִים הָרֵאשׁ הָרֵאשׁוֹן כְּמִסּוֹן

לעבוד] לעבד אכל לעבר זחט לעבור י 19 ימלאו] ימלא כ | נטישותיו] כמישותיו חט 20 למסך] למסוך וי
21 שמחה] בשמחה ב ששון שמחה ז | כקמשון] כקמסון זחט בקמשון כ 22 ככחם] בכוחם בזחט בכחם כ | האלון]
תאלון חט | חסון] חסון י | הראש] ראש זחט ליתא יכל | כמסון] ייתכן: כמשון ל

ט (19–20), יאנב [11,052]. חיים: דברי הימים ב' כה, יב [ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו', 10,000] אמר: עזרא ב, לו או נחמיה ז, מ [בני אמר אלף חמשים ושנים', 1,052. נוסח הפסוק בעזרא זהה לנוסח שבנחמיה].
ז (21–22), שותכ [66,420]. ככחם: עזרא ב, סט [ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים ש רבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים וכתנת כהנים מאה', 66,100] חרים הראש הראשון: עזרא ב, לב [בני חרם שלש מאות ועשרים', 320].

וכ'פחור') יתבססו שוב בארץ ויעבדו את אדמת הטרשים שלה. שנית: ככל משמעויות. מילת הרמז מצביעה על הפעם השנייה ששבט שמעון נפקד (כלומר היא מפנה לבמדבר כד, ולא לבמדבר א), אך בהקשר השירי נראה לפרשה: פעם נוספת, שוב. על השימוש במילה 'שנית' ראו בסעיף ט. 19 טרש ... בתחומי: משפט ייחוד, ושיעורו: אסמיה של הארץ (המכונה בכינוי הסינקרוכי 'טרש') יימלאו, ובני ישראל (המכונים נטישותיה) ישובו לתחומיה. ימלאו אסמיו: על פי משלי ג, י. נטישותיו: על פי המילה הנדירה שבישעיהו יח, ה וברמיהו ה, י, ופירושה: ענפי גפן. בהקשר השירי נראה לפרשה כבני ישראל, גם על שום שנטשו את ארצם, וגם על שום שנמשלו לגפן בשיר ובמקרא. 20 חיים למסך נעימיו: בני ישראל (המכונים בטור זה 'נעימים') יגוננו (יימסכו, מלשון מסך או סך) וחיייהם יישמרו. אמר להרבות ימיו: משפט ייחוד: ימיהם של בני ישראל (המיוצגים כבני אמר) ירבו. 21 ימיו ... כקמשון: ימיהם של בני ישראל (שמפאת דוחק השרשור מצוינים גם בלשון יחיד וגם בלשון רבים) יהיו שמחים, ואויביהם ('תולליהם') יתייבשו כקוצים ('כקמשון'). [שמחה]: במקור ב המשמש נוסח יסוד לשורה מופיע: בשמחה, אך הגימטרייה מחייבת לפתוח את התיבה בס או בש. הנוסח תוקן לפי מקורות וזחטיכל. תולליהם כקמשון: תולליהם על פי תהילים קלו, ג ('תוללינו שמחה'), וכקמשון על פי משלי כד, לא ('הנהגה עלה כלו קמשנים'). 22 [ככחם] ... חסון: בני ישראל יהיו חסונים וחזקים כאלונים, והלשון על פי עמוס ב, ט ('חסן הוא כאלונים'). שטיין מפרש שהאויבים הם אלו שיהיו חזקים כאלונים, וקריאתו אפשרית. [ככחם]: במקור ב המשמש נוסח יסוד לשורה מופיע: בכוחם, אך הרמז לעזרא ב מחייב את המילה ככחם. הנוסח תוקן לפי מקורות ויל. חרים ... כמסון: נראה לפרש: בני ישראל (המיוצגים כבני 'חרים') יהיו שמורים וכמוסים בארצם ('כמסון'). חרים ... הראשון: מפקד חרים נזכר פעמיים בעזרא ב ופעם אחת בנחמיה ז. המילים 'הראש הראשון' רומזות לפסוק הראשון שבעזרא ב, ועל השימוש בהן ראו בסעיף ט. כמסון: תחדיש סעדיאני, מלשון שמירה והסתרה.

כַּמְסוֹן לֹא זְעוּכָה / רְבִצוּ עֲדָרִים בְּתוֹכָהּ
וְהַבְּקָר לְעוֹלָה לְסִמְיָהָ / כְּרָמִי נָם לְאֵל מִי כְּמוֹכָה

25 כְּמוֹךְ יְחַדְלוֹן / צוֹרֵת פֶּסֶל אוֹמְלֵלוֹן
[חַיִּים] כְּמַתִּים יְדִלוֹן / סוֹסִיָּהֶם נָטָה לְלוֹן

לְלוֹן מְלוֹן אֶרֶץ / כְּבַבְקָר יְאִיר זָרַח
אֶפְרָיִם דּוֹר אַחֲרָה / חָרִים שְׁנֵי לוֹ לְהִסִּיר מִטְרַח

24 והבקר] וכל הבקר זחט | לעולה] לעלה ט | לאל] לאי זחט | מי כמוכה] אין כמוך וכ מי כמוך זחט אין כמוכה
יל [25 כמוך] כמוך אין אלוה והם חט | אומללון] אמללון וזחט [26 חיים] ההשלמה על פי הרמז ומקורות
זחטיכל [27 ארת] ארת זי אזרח חט | כבקר] בבקר חט | זרח] מזרח חט [28 דור] [וד ו דוד חט | אחרת] אחרת
זחט ארה יכל | חרים] חרים כ | לו] חסר זחט | מטרח] מטרח חט

ב (23–24), לזרעב [37,272]. והבקר: במדבר לא, לח [והבקר ששה ושלישים אלף ומכסם לה' שנים
ושבעים', 36,072] כרמי: שיר השירים ח, יב [כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנטרים את
פריו', 1,200].

ג (25–26), יץפא [10,981]. חיים: דברי הימים ב' כה, יב [ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה
ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו', 10,000] סוסייהם: עזרא ב, סו [סוסייהם
שבע מאות שלשים וששה פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה', 981].

ד (27–28), מארזי [41,517] אפרים: במדבר א, לג [פקדיהם למטה אפרים ארבעים אלף וחמש
מאות', 40,500] חרים שני לו: נחמיה ז, מב [בני חרם אלף שבעה עשר', 1,017].

23 כמסון ... בתוכה: אדמת ישראל (המכונה 'כמסון') תשקוט ותשלו, והציור על פי צפניה
ג, יד ('ורבצו בתוכה עדרים'). לא זעוכה: לא חרבה. הלשון על פי איוב יז, א ('ימי נזעכו'),
ורס"ג מתרגם: 'תמסכת איאמי' (= ימי נהרסו). 24 והבקר ... כמוכה: תיאור הפולחן בבית
המקדש, הממשיך את ציור עדרי הצאן הרובצים על אדמת ישראל. כרמי: מן ההקשר מתבקש
שזהו כינוי לבני ישראל, שכבר נמשלו לגפנים בשורות 15 ו-19. נם: אומר. מי כמוכה:
על פי שמות טו, יא. 25 כמוך ... אומללון: השורה עוסקת בביטול העבודה הזרה. נראה
לפרשה: יחדלו האלילים ('צורת פסל אומללון'), שיש החושבים שהם כמוך. כמוך: השינוי
בכתיב המילה (כמוכה/כמוך) נובע מספירת הכ"ף הסופית. 26 [חיים] ... ללון: עובדי
האלילים יהיו דלים ושפלים כמו מתים, ורכושם (המיוצג על ידי 'סוסייהם') זמני בלבד בעולם
'(כאורח נטה ללון)'. ידלון: במקור ו שמשמש נוסח יסוד לשורה מנוקד: 'ידלון', וכך מנוקד
גם במקורות יכל, אך בניקוד זה קשה ליישב את הפועל בתחביר המשפט. ניקדתי על פי
מקורות זה. נטה ללון: על פי ירמיהו יד, ח. 27 ללון ... זרח: אור ('זרח') יאיר על אדמת
ישראל, המשולה למלון אורחים. מלון ארחה: על פי ירמיהו ט, א. 28 אפרים ... מטרח: בבוא
הגאולה, בני ישראל (המיוצגים כ'אפרים' וכ'חרים') ישכחו את טרחותיהם וצערם. דור: כך
במקור ג המשמש נוסח יסוד לשורה, וכך גם במקורות זיכל, אך בכתיב זה לא ידעתי כיצד
לפרש. במקור ו מן הגניזה מופיע השריד [']. [וד', ובמקורות חט מופיע: 'דוד'. ייתכן שכך
צריך לתקן. על פי דברי הימים א' ח, א, אפרים הוא אכן דודו של אחרה. שני לו: המילים
רומזות למפקד השני של בני חרים (זה נחמיה ז). על השימוש במילה 'שני' ראו בסעיף ט.

מִטְרַח נְשָׂאוֹ בְּיָדָם / פִּירוֹתָם הַתְּמַהְמְהוֹתָם
גֵּד בְּצַבִּים לְהַנְחוֹתָם / גְּמִלְיָהֶם לְבֹא מְשֻׁכְּנֹתָם 30

מְשֻׁכְּנֹתָם כְּמוֹ דְּשָׂאוֹ / צַפְיָהֶם עוֹד גָּאוֹ
הַמְתִּים לְפָנֵיהֶם נְבָאוֹ / לְבֵית יִשׁוּעַ כִּי נְבָאוֹ

נְבָאוֹ לְבָרְכוֹת בְּחֻשְׁבוֹן / צְמַחֶיהָ עֲלֵי זָרְבוֹן
מְנַשֶּׂה יִשָּׁה עֲצָבוֹן / לְמֶךְ בְּנִיחָמוֹ נְבוֹן

29 מטרח] מטורח זחט | בידם] בו פאותם ז בן פאותם חט ביתם יכל | פירותם] חסר ז התמו ח התמו ט פדותם כ | התמהמהותם] התמהמהותם ג מדותם חט התמהמהותם י 30 בצבים] בצביי ג כצבאים זט כצבאים ח נצבים י | להנחותם] לנחותם זחטי | גמליהם] גמלים זחט | לבוא] לבא יכל | משכנתם] משכנותם זחטיכ 31 דשאו] ישאו ג | צפיהם] צופיהם זי צופיכם חט | עוד] עדי כל 32 לפניהם] לפינחס זיכ בפנחס ח בפינחס ט לפנחס ל | נבראו] כקנאו ח בקנאו ט | ישוע] ישע? ל 33 נבאו] ניבאו ז | עלי] על זחט 34 ישה] ישע כל | בניחמו] בלחמו זחט בניחמו יכל

מ (29–30), נבִּיָּה [52,805]. גֵּד: בַּמְדַּבֵּר א, כה [פְּקָדִיהֶם לַמָּטָה גֵּד חֲמִשָּׁה וָאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וְחַמְשִׁים, 45,650] גְּמִלְיָהֶם: עוֹרָא ב, סו [גְּמִלְיָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְחֲמִשָּׁה חֲמֵרִים שֵׁשׁ אֲלָפִים שֶׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים, 7,155].

מ (31–32), כְּדָעָג [24,973]. הַמְתִּים: בַּמְדַּבֵּר כה, ט [זִיְהִיו הַמְתִּים בַּמִּגְפָּה אַרְבַּעָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף, 24,000] לְבֵית יִשׁוּעַ: עוֹרָא ב, לו [הַכְּהֹנִים בְּנֵי יִדְעִיָּה לְבֵית יִשׁוּעַ תִּשַׁע מֵאוֹת שְׁבַעִים וְשִׁלְשָׁה, 973].
נ (33–34), לְבָעָזו [32,977]. מְנַשֶּׂה: בַּמְדַּבֵּר א, לה [פְּקָדִיהֶם לַמָּטָה מְנַשֶּׂה שְׁנַיִם וְשִׁלְשִׁים אֶלֶף וּמֵאוֹתֵי, 32,200] לְמֶךְ: בְּרֵאשִׁית ה, לא [זִיְהִי כָל יְמֵי לְמֶךְ שֶׁבַע וְשֶׁבַעִים שָׁנָה וְשֶׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּמָּת, 777].

29 מטרח ... התמהמהותם: בני ישראל השבים מן הגלות ('מטרח') נשאו עימם את פירות השהות בה ('פירותם התמהמהותם'). 30 גֵּד ... משכנתם: ישראל (המיוצגים כ'גד') יבואו לארצם (משכנותם) עם רכושם (הצבים והגמלים). השורה רומזת לדברי ישעיהו סו, כ [זהביאו את כל אחיכם מכל הגוים... בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים... על הר קדשי ירושלים]. בצבים: על פי תרגום רס"ג לפסוק הנזכר: מחאמל, והכוונה למין תיבה המיועדת לנשיאת בני אדם על חיות משא. 31 משכנותם ... גאו: אדמת ישראל תצמיח דשא ותפרח, ונביאי ישראל ('צפיהם') ירוממו ויתגאו. 32 המתים ... נבאו: המתים יקומו לתחייה, כפי שניבאו הנביאים לבני ישראל (המיוצגים כבית 'ישוע'). 33 נבאו ... זרבון: הנביאים ניבאו את הפריחה בארץ. לברכות בחשבון: על פי שיר השירים ז, ה. נראה שזהו כינוי לכלל ישראל. זרבון: חידוש סעדיאני והוראתו: מים צוננים. החידוש מבוסס על המילה היחידאית שבאיוב ו, ז [בעת יזרבו], ובתרגום איוב רס"ג מתרגם: ברודתהא (= צינתה). 34 מנשה ... עצבון: נראה לפרש: הקב"ה (המכונה 'נבון') ישכיח את עיציבונם של בני ישראל (המיוצגים כ'מנשה'), כשם שהשכיח מלמך את עיציבונו כאשר הוליד לו את נוח. מנשה ישה: על פי מדרש השם של מנשה שבבראשית מא, נא ('ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי'). למך ... נבון: על פי מדרש השם של נוח בבראשית ה, כט ('ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו').

- 35 נְבוֹן חֲכָמוֹתָיו / נְטוּי יְסוֹד טִירוֹתָיו
וַיְהִי עַל פִּי דְבָרוֹתָיו / הַשְּׁעָרִים חָנוּ סְבִיבוֹתָיו
- סְבִיבוֹתָיו יָבֵאוּ גְדוּדִים / כְּמַרְכָּבוֹת פְּרָדִים
בְּהַצּוֹתוֹ אֶת הַבְּגָדִים / וּמִקְצַת לְפָנָיו עֲמָדִים
- עֲמָדִים כְּמַחְלָקוֹתֵיהֶם / קְצִינֵי עֲדָה הֵם
בְּאֶרֶץ וְרַחֲב לָהֶם / אֲבָרְהָם לְזִכְרוֹן פִּיהֶם
- 40

35 נטוי] נטו זכל כמו חט | יסוד] יסוד ג יושר יל ישר כ | טירותיו] סירותיו ח 36 השערים] השוערים זיל | סביבותיו] סביבותיו כ 37 סביבותיו] סביבותיו כ | יבאו] יבואו חט | כמרכבות] במרכבות ז במרכבת חט 38 הבגדים] הכבדים חט הבוגדים יכ | עמדים] עומדים דחטיל 39 עמדים] עומדים דחטיל | כמחלקותיהם] במחלקותיהם חכ | עדה הם] עידיהם ז עדתיהם חט 40 בארץ] באורך דחטי | ורחב] וברוחב חט ורוחב י | פיהם] בפיהם י

י [35–36], חניט [8,719]. ויהיו: במדבר ד, מה [ויהיו פקדיהם שמנת אלפים וחמש מאות ושמונים], 8,580 [השערים: עזרא ב, מב [בני השערים בני שלום בני אטר בני טלמון בני עקוב בני חטיטא בני שבי הכל מאה שלשים ותשעה], 139.

ס [37–38], יגרפ [13,580]. בהצותו: תהילים ס, ב [בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף], 12,000 [ומקצת: נחמיה ז, סט [ומקצת ראשי האבות נתנו למלאכה התרשאת נתן לאוצר זהב דרכמנים אלף מזרקות חמשים כתנות כהנים שלשים וחמש מאות], 1,580.

ע [39–40], כקעה [20,175]. בארץ: יחזקאל מט, יח [והנותר בארץ לעמת תרומת הקדש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה והיה לעמת תרומת הקדש והיתה תבואתה [תבואתו] ללהם לעבדי העיר], 20,000 [אברהם: בראשית כה, ז [ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים], 175].

35 נבון ... טירותיו: משפט ייחוד, ושיעורו: יסודות היישובים (הטירות) של הקב"ה (המכוונה 'נבון חכמותיו') נטויים ומוכנים, וסביר שהכוונה לירושלים. 36 השערים: שוערי המקדש. חנו סביבותיו: על פי שמואל א' כו, ה. 37 סביבותיו ... פרדים: לסביבות המקדש יבואו גדודים וחבורות מישראל. כמרכבות פרדים: על פי ישעיהו סו, כ. 38 בהצותו ... עמדים: אחרי שהקב"ה יילחם בגויים הבוגדים וישמידם, ייוותרו רק מעטים ויעמדו לפניו. בהצותו: המילה לקוחה בצורתה מתהילים ס, ב [בהצותו את ארם נהרים], ורס"ג מתרגמה: אד' גוא (= כאשר נלחם). 39 עמדים ... הם: כל ראשי ישראל יעמדו איתנים. 40 בארץ ... להם: שתי קריאות ייתכנו: או שהכוונה שכל ראשי ישראל יהיו גדולים וחזקים, או שהארץ תינתן לבני ישראל במלואה, לאורכה ולרוחבה. לזכרון פיהם: כך מנוקד במקור ג המשמש נוסח יסוד לסטרופה, ואולם במקור ד (מן הגניזה) מנוקד: 'לְזִכְרוֹן פִּיהֶם'. שני הניקודים סבירים. נראה ש'פיהם' בא תחת 'בפיהם' בשל אילוצי השרשור. ייתכן שהמילים רומזות לאברהם, שנאמר לו 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה' (בראשית יג, יז).

פיהם פֶּרוֹף / נִבּוֹ נְצֹרוֹף
 סְבִיב נְשֻׁטָה וְנִטְרוֹף / קֶהַת יְרִיעוּתֵי פְרוֹף
 פְרוֹף] אַרוֹגְנוֹ / צִדְקַ עֲנֵה הַגִּיגְנוֹ
 הָאֵלֶף וְצִלְעַ נְהוּגִינּוֹ / לְעֵתִים יִדְרְכוּ צִיגְנוֹ

41–42 כערופ ... פרוף] הסטרופה חסרה מפאת קרע בדרך ג 41 כערופ] כצרוף זט בצרוף ח כערף יל | ניבו] פצו חט | נצרוף] נערוף זחט נצרך יל 42 ונטרוף] ונטרף יל | קהת] מתוקן בשוליים מן גרשון ד גרשון זחט | יריעותיו] יריעותי זחט | פרוף] פרף יל 43 פרוף] פר' ד וההשלמה על פי השרשור ומקורות גזטטיכל | ארוגנו] אריגנו גי ארוגינו ז ארגינו כ | צדק] צדיק כ | הגיגנו] הגיגינו זל 44 האלף וצלע] האל בצל זחט וצלע י | נהוגינו] נהגיננו זט נהגנו ח ניהוגנו יכ | ציגנו] ציגיננו ז

פ (41–42), כגן [20,750]. סביב: יחזקאל מה, לה 'סביב שמנה עשר אלף ושם העיר מיום ה' שמה', [18,000] קהת: במדבר ד, לו 'ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים', 2,750. הפסוק מוסב על בני קהת].

פ (43–44), אָעָה [1,975]. האלף: שמות לח, כה 'ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ויום לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם', [1,775] לעתים: דברי הימים א' יב, לג 'ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם', [200].

41 פיהם: קשה ליישב את מילת השרשור ברצף השורה. כערופ ... נצרוף: בשורות הבאות בני ישראל מדברים בגוף ראשון. נראה לפרש: בבוא הגאולה, כאשר דברי הקב"ה ('ניבו') ירדו עלינו כטל, נחקור אותם ונדקדק בהם. הלשון רומזת לדברים לב, ב ('יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי'). 42 סביב ... ונטרוף: נפשוט בארץ ונשמיד ('נטרוף') את האויבים. נטרוף: נראה לפרש מלשון טריפה ואכילה (השוו גם עם שורה 12), אך אפשר לפרש דווקא מלשון פריחה וצמיחה (כמו 'טרפי צמחה' שביחזקאל יז, ט). קהת ... פרוף: משפט ייחוד. בקשה מהקב"ה שיקים את המקדש, ובלשון ציורית, יפרוף (יקשור) את יריעותיו של קהת. קהת: מבני לוי. הלוויים היו אחראים לנשיאת יריעות המשכן במסע לארץ כנען (אם כי דווקא בני גרשון נשאו את היריעות, ואולי בשל כך השתבש נוסח מקורות דוחט). 43 פרוף] ... הגיגנו: גם בסטרופה הזאת בני ישראל מדברים בגוף ראשון, ומבקשים מהקב"ה שיקים את המקדש ('פרוף ארוגנו') ושיקיים את משאלותיהם ('צדק ענה הגיגנו'). ארוגנו: כך כתוב ומנוקד במקור ד המשמש נוסח יסוד לשורה. המנוקד קרא: 'אריגינו', וכך גם במקבילות גי. צדק: כך מנוקד במקורות גד, שני המקורות היחידים מן הגניזה המתעדים את המילה. אפשר לפרש את המילה בלשון ציווי (כלומר: הַגְּשֵׁם, הפוך את הגיגינו לאמיתיים), אפשר שזהו כינוי לקב"ה (כלומר: צִדְקַ, ענה הגיגנו!), ואפשר שצריך היה לנקד: 'צִדְקַ' (כמקור ז), ולפרש: בצדק ענה למשאלותינו. 44 האלף ... נהוגינו: בקשה מהקב"ה שינהיג את בני ישראל לירושלים, המכונה 'צלע האלף' על פי יהושע יח, כח. היפוך סדר המילים נובע מאילוצי התבנית. לעתים ידרכו ציגנו: נראה לפרש: כוהנינו יתהלכו בירושלים או במקדש במועדים מזומנים, ואולי הכוונה למועדי העלייה לרגל. ציגנו: כוהנינו, העומדים ('ציגים') לפני הקב"ה.

45 ציגנו יצנוף ויצין / צורנו נרצץ
ונפש עוד לא יקצץ / נוח סופו ויצין צין

צין דבוקיו / פו עיבר ברתוקיו
תוצאות חקיו / שפטיה נטה קו

קו כונן בצדף / צבי עדיו בנדף

45 ציגנו] ציגנו ז' | יצנוף] יצנף ג' צנוף ח' | ויצין] ויצין ד' ויצץ זחטכ | צורנו] צורינו ג' צרים זחט צורינו י' 46 [עוד] חסר זחט | יקצץ] נקצץ זחט | נוח סופו] חסר זחט | נוח] נוחו ג' נח יכ' | ויצץ צין] וצין יצץ י' ויצץ צץ כ' 47 [צין] צץ כ' | דבוקיו] דבוקיו ג' די פרקיו י' דפרקיו כל' | עיבר] עבר גזחטכל עובר י' 48 [תוצאות] תוצאת ז' | שפטיה] שופטיה י' 49-50 קו ... | רודף] הסטרופה חסרה מפאת קרע בדף ג' 49 [כונן] רונן חט | בצדף] מתוקן בשוליים מן מנדף ד' בנדף ז' כטרף חט ייתכן: כעדף עדה ל' | צבי] צבי צבי ח' | בנדף] מתוקן בשוליים מן כעודף ד' בעודף ז' בעורף חט

צ (45-46), ויץן [16,950]. ונפש: במדבר לא, מו [ונפש אדם ששה עשר אלף, 16,000] נוח סופו: בראשית ט, כט [ויהיו כל ימי נח תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת', 950].
ץ (47-48), דףעב [4,872]. תוצאות: יהוקאל מח, ל [ואלה תוצאת העיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה, 4,500] שפטיה: נחמיה ז, ט [בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים, 372].
ק (49-50), כבץעב [22,972]. ומן בני אפרים: דברי הימים א' יב, לא [ומן בני אפרים עשרים אלף ושמונה מאות גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם, 20,800] פרעוש: עזרא ב, ג או נחמיה ז, ח [בני פרעש אלפים מאה שבעים ושנים, 2,172]. נוסח הפסוק בעזרא זהה לנוסח שבנחמיה.

45-46 ציגנו ... צין: ייחוד בחריות 'צין' ב'צין'. 45 ציגנו ... נרצץ: גם בסטרופה הזאת בני ישראל מדברים בגוף ראשון. נראה לפרש: בבוא הגאולה, הכוהן הגדול ('ציגנו') יעטה את מצנפתו וציצו ('יצנוף ויצין'), ואנחנו נשמיד את אויבנו. באופן יוצא דופן, שני הטורים אינם קשורים זה לזה מבחינה רעיונית, ואולי הדבר נובע מהקושי שבחריות 'צין'. יש לציין שהלבשת הכוהן בבגדיו נושאת משמעות סמלית של תקומה וניצחון על האויבים בתהילים קלב, יח ('אויביו אלביש בשת ועליו יצין נזרו'), ואולי השורה קשורה לפסוק. 46 ונפש ... יקצץ: נפש מישראל לא תיכחד. נוח ... צין: סופם של בני ישראל ('סופו') למנוחה ולפריחה. נוח סופו: הרמז מפנה לסוף ימיו של נוח, אך נדמה שבהקשר השירי יש לפרש את השם 'נוח' מלשון מנוחה ונחמה (והשוו גם עם שורה 34 וביאורה). ויצץ צין: על פי במדבר יז, כג. 47 צין ... ברתוקיו: משפט ייחוד: הצין של הכוהן הגדול ייעשה מזהב (פז), על פי מלכים א' ו, כא. דבוקיו: הניקוד על פי מקור ד המשמש נוסח יסוד לשורה. המנקד הגה: דבוקיו, וכך מופיע גם במקור ג מן הגניזה. עיבר: כך מנוקד במקורות גד, היחידים מן הגניזה שמתעדים את המילה. ברתוקיו: בפתילו של הצין, על פי תרגום יונתן למילה 'רתוקיו' (= שישלן, שרשראות). 48 תוצאות חקיו: קשה. דרנבורג ושטיין סברו שהטור מוסב על האורים והתומים של הכוהן הגדול (לעיל, הערות 4, 11). שפטיה נטה קו: הקב"ה השופט (שלפיכך מכונה 'שפטיה') יכונן את העיר או את המקדש, והציור על פי זכריה א, טז ('קו ינטה על ירושלים'). 49 קו ... בנדף: מקור ד הוא המקור היחיד מן הגניזה שמתעד את הסטרופה, ונוסחו נראה משובש בכמה מקומות. ברצף השורה כתוב: 'קו כונן מנדף /

50 ומן בני אפרים צר הודף / פרעוש כמו רודף

רודף כרות בגבורה / קול משמיעי זמרה
שנאן הגלגל קורא / יעקב פן יטיב שירה

[רודף] מרות דרמו / רועה צאנו [דגמו]

50 הודף] הרף חט | פרעוש] פרעש כ | כמון] מתוקן בשוליים מן כיומו ד בניו י 51–52 רודף ... שירה] חסר זחט 51 כרות] מתוקן מתוקן בשוליים מן כאורה ד | משמיעי] משמיע כ 52 הגלגל] הגלגל י | קורא] קרא ג תשירה י 53–54] הסטרופה אינה מנוקדת כשאר הסטרופות ד חסר גיכל 53 רודף] שירה רודף ד | מרוח] כרוח ז | מרום חט | דרומן] ברומו זט | רועה] קס ז | צאנו] מלפני ז | צאן חט | דגמו] רגמו דט זעמו ז

17 (52–51), כבקמו 22,147, חצי ר 2. ראו בסעיף ג]. שנאן: תהילים סח, יח [רכב אלהים רבתים אלפי שנאן אדני במ סיני בקדש', 22,000] יעקב: בראשית מז, כח [יחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה', 147].
22 (54–53), מדרדד 44,294, פעמיים 1. ראו בסעיף ג]. ומראשי שארית עמו: נחמה ז, ע–עא [ומראשי האבות נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שתי רבות וכסף מנים אלפים ומאתים', 22,200; 'ואשר נתנו שארית העם זהב דרכמונים שתי רבוא וכסף מנים אלפים וכתנת כהנים ששים ושבעה', 22,067. סכום שני המספרים שבפסוקים: 44,267] לחפה: דברי הימים א' כד, יג [לחפה שלשה עשר לישבאב ארבעה עשר', 27].

צבי עדין כעודף, אך הנוסח לא סביר, כיוון שהגימטרייה מחייבת את ראשי התיבות ק'כ'ב / צ'ע'ב. בשולי כתב היד מופיעים תיקונים למילה 'מנודף' ו'כעודף', והם אומנם מתאימים לגימטרייה, אך קשים לפירוש. הבאתי אותם בנוסח הפנים לעיל. קו כונן: על פי זכריה א, טז ('קו ינטה על ירושלים'). בצדף: השורש צד"ף אינו מופיע במקרא, ולכן הופעתו בשיר משונה. אולי צריך להיות: 'בעדף', בשפע. צבי עדין: על פי יחזקאל ז, כ ('צבי עדין לגאון'). בנדף: לשון ריח טוב הנודף למרחוק, ונראה לפרש את השורה כולה: תפארת העיר או המקדש תתפרסם ברבים. 50 ומן ... רודף: הקב"ה הודף מעל ישראל (המיוצגים כבני 'אפרים') את איבם. פרעוש ... רודף: הקב"ה רודף אחרי הצר בקלות, כאילו רדף אחרי פרעוש, והציור על פי שמואל א' כד, יד. פרעוש: הרמו מפנה לבני פרעוש שבעזרא ב, אך בהקשר השירי (ולאור הרמיזה לשמואל א') מתבקש לפרש 'פרעוש' כשם של טפיל. 51 רודף ... זמרה: הקב"ה רודף אחרי הצרים כרוח חזקה ('כרוח בגבורה') לשמע קולות שמחה וזמר. רודף כרוח: על פי איוב ל, טו. קול משמיעי זמרה: מן הטור הבא מסתמן שהמוזמרים הם המלאכים וישראל. 52 שנאן ... שירה: השנאנים קוראים ושירים יחד עם ישראל (המיוצגים כ'יעקב'). קורא: הכתיב והניקוד לפי מקור ד המשמש נוסח יסוד לשורה. המנקד קרא: קרא, בעבר, וכך גם במקור ג מן הגניזה. 53 [רודף] ... שמו: מקור ד הוא המקור היחיד מן הגניזה שמתעד את הסטרופה. במקור זה מופיע: 'שירה רודף', אך הנוסח אינו סביר, משום שהוא משבש את שיטת ההצפנה של השיר. נראה שהמעתיק הוסיף את המילה 'שירה' כדי לקיים את השרשור, אך מלכתחילה הסטרופה הייתה אמורה לפתוח במילה 'רודף', כמו גם במקבילות זחט. שחזור זה מתחזק לאור הדמיון לשורות 5–8, שגם בהן מופיעות שתי סטרופות הקשורות זו לזו בקשר חשבוני, ושתיהן פותחות באותה מילה ('גבורים'). על הסטרופות הכפולות ראו בסעיף ג.

ומראשי שארית עמו / [לחפה] לשכן את שמו

55 שמו [לנצח] במקולת / קנויה מושיעה חלת
[מן הנשים נת]עלת / המשוררים עוזו תהלות

תהלה לשמו ולתפארת / קמה משוררת
ובקר כליל מקטרת / איוב כתמותו תותרת

54 לחפה] ההשלמה על פי הרמז ועל פי זחט ואת] חסר זחט 55–56 שמו ... תהלות] הסטרופה מועתקת בסוף השיר י 55 שמו] שירה יכל ונצח] ההשלמה על פי גחטיכל לנצח ז' במחולת] במחלת גיכל וקנויה] קנויה כ' חלת] על התיבה סימן לתיקון, ובשוליים מתוקן דלת ד חוללת זחט 56 מן ... נתעלת] ההשלמה על פי גזחט ומן] ומן כל ונתעלת] בהעלת י' עוז] עז גזכ עד י' ותהלות] תהלת גזחטכ תחלת י 57 תהלה] המילה כתובה כתיקון בשולי הדף, והמילה שברצף הכתיבה אינה קריאה ד תהלת זחטכלו לשמו] שמו חט ולתפארת] ותפארת גזחטיכ ומשוררת] משררת ג 58 כתמותו] בתמתו ג כקומתו ז בקומתו חט תמתו י בהמתו כ

ש (55–56), לבקמח [32,148]. מן הנשים: במדבר לא, לה [זנפש אדם מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר כל נפש שנים ושלשים אלף, 32,000] המשוררים: נחמיה ז, מד [המשוררים בני אסף מאה ארבעים ושמונה, 148].

ת (57–58), לוקמ [36,140]. ובקר: במדבר לא, מד [זבקר ששה ושלשים אלף, 36,000] איוב כתמותו: איוב מב, טז [יחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דרות, 140].

הגימטרייה מחייבת שראשי התיבות בשורה זו יהיו: ר'מ'ד / ר'צ'ד', ועל פי עיקרון זה תיקנתי את הנוסח. [רודף] מרוח דרומי: הקב"ה (המשול לרועה צאן) רודף (אחרי האובים) באמצעות רוחות הדרום, שנחשבו בעיני רס"ג לקשות במיוחד, וראו חגי בן-שמאי, מפעלו של מנהיג: עיונים במשנתו ההגותית והפרשנית של רס"ג, ירושלים תשע"ה, עמ' 397–403. [דגמו]: במקור ד המשמש נוסח יסוד מופיע: 'רגמו', אך הגימטרייה מחייבת לפתוח את המילה באות דל"ת. נוסח הפנים תוקן אפוא לפי מקור ח. נראה לפרש את המילה מלשון דוגמה, כלומר: הקב"ה נוהג בישראל כדוגמת רועה בצאנו. 54 ומראשי ... עמו: הטור כולו רומז לפסוקים, ובאופן חריג נרמזים כאן שני פסוקים עוקבים. אין בידי ליישב את המילים בתחביר השורה. [לחפה]: הרמז רומז לאדם בשם חפה, אך בהקשר השירי נראה לפרש את המילה ככינוי לבית המקדש. 55 שמו ... חלת: כנסת ישראל (המכונה 'קנויה' על פי תהלים עד, ב) מחלה את פני הקב"ה מושיעה, ומהללת את שמו בכלי נגינה. במחולת: כך כתוב ומנוקד במקור ד המשמש נוסח יסוד לסטרופה, והנקדן קרא: מְחַלַּת, והיא מכלי הנגינה שנוכחים בתהלים. חלת: המילה אינה מנוקדת במקור ד המשמש נוסח יסוד, ובמקור ג מנוקדת: חלת; אולי היא מלשון חילוי פנים ואולי מלשון מחול (ואז יש לנקד 'חלת'). 56 [מן] ... תהלות: הזמרה והניגון עלו מן הנשים ומן המשוררים. תהלות: כך כתוב ומנוקד במקור ד, על פי ירמיהו מט, כה. 57 תהלה ... משוררת: כנסת ישראל תתרום ותשיר תהילות לתפארת הקב"ה. תהלה לשמו ולתפארת: על פי דברים כו, יט. 58 איוב: ישראל יזבחו במקדש (יקטירו) בקר

תוֹתֶרֶת כְּבוֹדָה גְּרָשָׁה / רְעֻנְיָה גְּרָשָׁה
זְכָר הַמְּלִיטָה כִּי חָשָׂה / אָדָם הָאֲבָן הָרֵאשָׁה

60

59–60 תותרת ... הראשה] הסטרופה חסרה מפאת קרע בדף ג' 59 כבודה] כבדה יכל ורענניה גרשה] מתוקן בשוליים מן דשניה גדשה. המילה גרשה מנוקדת גְּרָשָׁה או גְּרָשָׁה ד' 60 המליטה] כהמליטה חט וכי חשה] כחשה חט

מספר הפסוקים (59–60), כגרג [23,203. ראו בסעיף ד]. זכר: במדבר ג', מג [זיהי כל בכור זכר במספר שמות מן חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים', 22,273] אדם: בראשית ה', ה [זיהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלושים שנה וימת', 930].

כליל) כמו איוב שהרבה לזבוח (על פי איוב א ה; מב, ח). כתמותו תותרת: קשה. במקור ד המשמש נוסח יסוד לשורה מנוקד כְּתָמוֹתוֹ (במקור ג: כְּתָמוֹתוֹ). אולי הכוונה מלשון תמימות (על פי איוב ב, ג), ואולי מלשון השלמה וסיום (הרמז מפנה לימיו האחרונים של איוב). 59 תותרת ... גרשה: שארית ישראל (המכונה 'תותרת כבודה', אומה נכבדה) תיגש לעבוד את הקב"ה ותסלק (תגרש) מעליה את העבודה הזרה, המכונה 'רענניה' על פי מלכים ב' יז, י (ויצבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן'). 60 זכר ... הראשה: כנסת ישראל תמהר להוליד את המשיח (המכונה 'האבן הראשה'). זכר ... חשה: על פי ישעיהו סו, ז ('בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר'). נראה לפרש 'חשה' מלשון מהירות. אדם: כפל משמעות; הרמז מפנה לשנות חייו של האדם הראשון, אך בהקשר השירי הכוונה לאדם שהוא האבן הראשה (המשיח). האבן הראשה: המשיח, והשוו עם תרגום יונתן לזכריה ד, ז (והוציא את האבן הראשה = ויגלי ית משיחיה).

נספח: השוואת המספרים

המספר המוצפן ב'אוהל מכון בנייני'	מניין ההופעות של האות בתנ"ך לפי ספירת מחשב של נוה"מ*	האות
42,377	95,680	א
38,218	65,208	ב
**14,768 ,29,537	10,076	ג
32,230	32,367	ד
47,754	101,921	ה
76,922	129,524	ו
22,867	9,097	ז
23,447	27,598	ח
11,052	6,309	ט
66,420	137,798	י
37,272	33,467	כ
10,981	14,002	ך
41,517	88,296	ל
52,805	57,627	מ
24,973	41,289	ם
32,977	39,850	נ
8,719	15,239	ן
13,580	7,633	ס
20,175	44,806	ע
20,750	15,729	פ
1,975	2,553	ף
16,950	11,686	צ
4,872	3,288	ץ
22,972	16,277	ק
**44,294 ,22,147	68,053	ר
32,148	58,193	ש
36,140	63,194	ת
23,203		מס' הפסוקים***

* רשימת המניינים נוצרה באמצעות קוד מחשב בשפת פייתון (python), בהתבסס על נוסח התנ"ך המוזן באתר מכון ממרא (<https://mechon-mamre.org/i/t/t0.htm>).

** בשיר מופיעות שתי סטרופות הפותחות באותיות הללו. המספרים המוצפנים בהן מקיימים ביניהם יחסי כפל. ראו על כך בסעיף ג.

*** הסטרופה החותמת את השיר מוקדשת למניין הפסוקים. זהו המניין המדויק היחיד שמוצפן בשירו של רס"ג. ראו על כך בסעיף ד.